

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

І. М. Писаревський, О. І. Угоднікова

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форми навчання освітнього рівня «магістр»
спеціальності 073 – Менеджмент, 242 – Туризм)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018

Писаревський І. М. Управління сталим розвитком туризму: конспект лекцій для студентів денної та заочної форми навчання освітнього рівня «магістр» спеціальності 073 – Менеджмент, 242 – Туризм / І. М. Писаревський, О. І. Угоднікова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім.О. М. Бекетова, 2018. – 84 с.

Автори:

д-р екон. наук, проф. І. М. Писаревський
канд. екон. наук, ст. викладач О. І. Угоднікова

Рецензенти:

Н. О. Кондратенко, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та адміністрування (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова);

М. М. Покоłodна, кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму і готельного господарства (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

*Рекомендовано кафедрою туризму і готельного господарства,
протокол № 1 від 29.08.2017.*

©І. М. Писаревський, О. І. Угоднікова, 2018

©ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1 МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ. ОСНОВНІ ВИЗНАЧЕННЯ.....	6
ТЕМА 2 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	11
ТЕМА 3 ПАРАДИГМА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ.....	20
ТЕМА 4 ПОКАЗНИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	22
ТЕМА 5 ПРИНЦИПИ ТА ОЗНАКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	30
ТЕМА 6 ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ.....	35
ТЕМА 7 ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ.....	49
ТЕМА 8 ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ.....	52
ТЕМА 9 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ.....	56
ТЕМА 10 ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ.....	60
ТЕМА 11 ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	64
ТЕМА 12 ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ.....	73
ТЕМА 13 ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ПРОГРАМИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80

ВСТУП

Опорний конспект лекцій призначений для студентів 5 курсу денної та 6 курсу заочної форм навчання спеціальності 073 «Менеджмент».

Питання сталого розвитку є одним із найбільш актуальних у сучасному суспільстві, адже глобальні виклики вимагають акумулювання зусиль щодо виведення на якісно новий рівень питань екологічного, економічного, соціального та духовного розвитку людства. Науковці визначають концепцію сталого розвитку як одну із пріоритетних для забезпечення нормального функціонування усіх соціальних систем в умовах внутрішніх та зовнішніх для економік різних країн факторів у XXI столітті. Галузь туризму є однією з галузей, яка має стати рушійною для запровадження сталого розвитку у різні галузі економіки, верстви суспільства. Оскільки туризм є галуззю-мультиплікатором, саме ця галузь може стати базисом для виведення із кризового стану економіки країн, що розвиваються та найбідніших країн світу. Паралельно із розвитком туризму розвиватимуться супутні галузі виробництва, підвищуватиметься ефективність ведення економічної діяльності, будуть вирішуватися питання безробіття, подолання бідності, підвищення рівня освіченості та культурного рівня та інше. Тобто, забезпечення умов для функціонування туризму як глобальної світової галузі дасть поштовх до вирішення багатьох проблем людства.

Сталий розвиток визначається з точки зору застосування «розумних» систем, тобто це розвиток, над яким здійснюється управління за допомогою сучасних інформаційних технологій. Серед механізмів сталого розвитку одним із найбільш ефективних є моделювання різних суспільних процесів, прогнозування їх кінцевого результату та, з урахуванням результатів моделювання, планування показників розвитку та обрання найбільш оптимального за показниками «витрат» «якість» сценарію. Чимало науковців виділяють серед проблем сталого розвитку економічні, екологічні, соціальні та духовні. Проте, ряд науковців наголошують на необхідності виокремлення

технологічної складової сталого розвитку та економічної складової. Адже технологічна складова безпосередньо впливає на економічні показники, взаємодіє з економічними системами та може функціонувати окремо від них. Отже, у проблематиці сталого розвитку важливим є налагодження ефективного балансу між економічною та технологічною складовими.

Питання сталого розвитку можна розглядати на рівні регіонів, міст, територій, держав, але необхідно зазначити, що сталий розвиток має глобальний характер, і лише взаємодія усієї світової спільноти може дати результати у вирішенні глобальних світових проблем, причому дуже важко зберегти баланс інтересів найбагатших розвинених країн, країн, що розвиваються, та найбідніших країн, які намагаються вижити, не визначаючи жодних передумов для розвитку. Останні провокують загрози глобального характеру, які і формують основну проблематику сталого розвитку.

Метою викладання навчальної дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» є формування у майбутніх фахівців уявлення про забезпечення сталого розвитку у галузі туризму, планування, організацію та моніторинг реалізації заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку з урахуванням специфіки туристської галузі. Підготувати майбутніх менеджерів до прийняття ефективних управлінських рішень, що забезпечать сталий розвиток, шляхом відбору, аналізу та опрацювання релевантної інформації.

Основним завданням вивчення дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» є отримання знань про сучасне розуміння сталого розвитку з урахуванням специфіки та новітніх тенденцій галузі туризму та готельно-ресторанного бізнесу.

ТЕМА 1 МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ. ОСНОВНІ ВИЗНАЧЕННЯ

1. Предмет і завдання курсу.
2. Управління сталим розвитком як навчальна дисципліна.
3. Основні завдання та специфіка сталого розвитку у галузі туризму.

1.1 Предмет і завдання курсу

Однією з найбільших проблем сучасного урбанізованого суспільства є проблеми екології. В умовах бурхливого розвитку виробництва та відсутності чітких механізмів регулювання гармонійного розвитку науки та техніки у суспільстві та забезпечення високих екологічних стандартів питання екологічної безпеки людства набувають особливої актуальності. Стикнувшись з глобальними екологічними проблемами: забруднення атмосфери, ґурту, ґрунтових вод, нестачею, як наслідок, питної води, скорочення та вимирання видів і популяцій, що суттєво змінює функціонування самої біосфери, - перед людством постала задача формування ефективної концепції сталого розвитку, яка б забезпечувала гальмування негативних чинників, що впливають на екологію, та акумулювала можливості до розвитку позитивних факторів [1].

В умовах загострення проблем глобального характеру, які набирають потужних обертів, загрожуючи майбутнім поколінням людства, концепція сталого розвитку перетворилася від теоретичної парадигми до глобальної концепції світового впорядкування, спрямованого на збереження людства в умовах тих біологічних, економічних та соціальних систем, які відповідно до парадигм сталого розвитку мають розвиватися із переходом на якісно нові рівні [2].

Отже, предметом курсу «Управління сталим розвитком туризму» виступають механізми забезпечення сталого розвитку суспільства для досягнення цілей даної концепції.

Завдання курсу «Управління сталим розвитком туризму» такі:

- теоретично обґрунтувати поняття сталого розвитку з урахуванням специфіки галузі туризму;
- проаналізувати концепцію сталого розвитку з урахуванням взаємозв'язків ключових її елементів;
- визначити, обґрунтувати показники, принципи та ознаки сталого розвитку;
- визначити правові механізми сталого розвитку, закладені у вітчизняному та міжнародному законодавстві;
- описати організаційний, економічний, соціально-психологічний аспекти сталого розвитку;
- розглянути систему формування стратегічного управління потенціалом розвитку у галузі туризму.

1.2 Управління сталим розвитком як навчальна дисципліна

Дисципліну «Управління сталим розвитком туризму» можна розглядати як дисципліну природно-наукового, економічного чи соціального блоку дисциплін, що ґрунтується на базисі дисциплін управління, економіки, природничих наук щодо формування міждисциплінарної взаємодії у вирішенні основних проблем у системі «людина-суспільство-природа». Міжнародні документи, що регламентують діяльність у галузі сталого розвитку, зокрема Конференція Організації Об'єднаних Націй у Ріо-де-Жанейро (1992 рік), дають рекомендації щодо введення дисципліни «Управління сталим розвитком» у програми підготовки фахівців, спрямування яких відповідає цілям та завданням сталого розвитку [3].

Формування знань, умінь та навичок у студентів під час вивчення дисципліни «Управління сталим розвитком туризму» відбувається у комплексі отримання знань за напрямками економіки, навколишнього середовища, суспільства.

Елемент «суспільство» розглядається у концепції сталого в розвитку з точки зору потенційних можливостей різних громадських інституцій до розробки, аналізу, впровадження та реалізації ідей концепції сталого розвитку.

Другий елемент – навколишнє середовище – оцінюється з точки зору середовища перебування, як сукупність природних ресурсів, що можуть бути використані для подальшого розвитку та екологічні фактори, які впливають на життя усіх живих організмів.

Економічний елемент визначає можливості економічного та промислового розвитку, передумови для нього та його вплив на два інших елементи сталого розвитку. Тобто, можливість знайти гармонію перед потребами суспільства, що постійно зростають, та обмеженими ресурсами, що вичерпуються.

Базисними знаннями для вивчення дисципліни «Управління сталого розвитку туризму» є менеджмент, організація туризму, соціологічні науки, економічний блок дисциплін, географія туризму, екологія та інші дисципліни, що дають можливість формування системного підходу до пошуку механізмів розв'язання проблем глобального характеру, прогнозування та планування системної роботи.

1.3 Основні завдання та специфіка сталого розвитку в галузі туризму

Галузь туризму є світовою галуззю економіки, що має одні з найпотужніших показників розвитку. МТО (Міжнародна туристична організація) стверджує, що частка туризму серед інших галузей народного господарства у світовій економіці становить в середньому 9%, приблизно 30-відсотковою є частка туризму у світовому експорті послуг та 6 % від загальних обсягів світової торгівлі. Кожен 12-й працюючий у світі зайнятий у сфері туризму або супутній до неї сфері економіки [6].

У зв'язку активним розвитком галузі, а також її безпосереднім зв'язком із глобальними питаннями, адже туризм функціонує за умов налагодження

міжрегіональних та міждержавних зв'язків, що і визначає можливості для глобальної взаємодії, галузь є однією із ключових при вирішенні різних питань сталого розвитку. Базуючись на класичних положеннях концепції сталого розвитку, сталий розвиток галузі туризму має і свої специфічні особливості. У класичному розумінні сталий розвиток спрямований на забезпечення гармонійних взаємовідносин людини і природи та людини і суспільства, що впливає на показники економічного, технічного, технологічного, духовного, наукового та іншого зростання. Головним аспектом сталого розвитку є системність – чітка взаємоузгодженість та координованість елементів сталого розвитку і різних факторів впливу на них, що перетворюються шляхом застосування різних механізмів сталого розвитку у якісно нові форми соціо-природничої взаємодії.

Основні постулати сталого розвитку туризму були викладені у нормативних документах Організації Об'єднаних Націй, серед яких «Порядок денний на XXI століття», Конвенції щодо змін клімату, боротьби зі злиднями та інше, що передбачають пошук механізмів вирішення глобальних проблем людства: економічних, екологічних, соціальних та духовних шляхом гармонізації різних факторів життєдіяльності людства [6].

Серед основних завдань сталого розвитку можна виділити [7]:

- відновлення та збереження екосистем, забезпечення стабільного розвитку середовища їх функціонування;
- гармонізація економічного, екологічного, соціального та духовного розвитку суспільства;
- взаємоузгодження потенційних можливостей екосистем, природних ресурсів із потребами економічних систем.

Базисом доктрини сталого розвитку є Концепція сталого розвитку, що визначає процеси гармонійного, взаємоузгодженого розвитку елементів суспільства та оточуючого середовища шляхом забезпечення виходу різних показників розвитку на якісно новий рівень.

Систему оцінки показників сталого розвитку формує сукупність індикаторів сталого розвитку, розроблена шляхом науково-теоретичного та науково-практичного аналізу, що визначає умови для гармонійного розвитку економічного національного і світового господарства.

Основними індикаторами сталого розвитку визначено [8]:

- бідність,
- освіта,
- здоров'я,
- демографія,
- управління,
- атмосфера,
- земля,
- питна вода,
- природні катаклізми,
- біорозмаїття,
- морські водні ресурси,
- економічний розвиток,
- соціально-економічне співробітництво,
- споживання,
- виробництво [2].

Важливе місце у Концепції сталого розвитку посідає розвиток туризму, адже він тісно пов'язаний із розвитком навколишнього середовища, природними, економічними та соціокультурними факторами.

Отже, одним із завдань подальшого розвитку галузі туризму є зменшення негативного впливу на оточуюче середовище (екологічні проблеми, вплив на культуру та традиції країни, що приймає туристів, руйнування історичної та архітектурної спадщини тощо). В умовах сталого розвитку галузь туризму повинна забезпечувати посилення економічної потужності країн та вирівнювати економічну дезрівновагу між розвиненими країнами та

найбіднішими країнами, руйнувати соціокультурні бар'єри, вносити конструктивний вклад у розвиток країн та регіонів.

Контрольні питання

1. Які завдання вивчення курсу стоять перед студентом?
2. Охарактеризуйте суть Концепції сталого розвитку.
3. Перерахуйте основні завдання сталого розвитку.
4. Назвіть основні індикатори сталого розвитку.

ТЕМА 2 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1. Історія поняття сталого розвитку.
2. Теоретичне визначення поняття «сталий розвиток».
3. Сутність концепції сталого розвитку.

2.1 Історія поняття сталого розвитку

Історія становлення Концепції сталого розвитку сягає ще часів науково-дослідницької роботи В. І. Вернадського, який першим описав ноосферу – середовище, де мають гармонійно співіснувати різні біологічні види в рамках факторів живої природи. Перші елементи Концепції сталого розвитку були закладені ще у роботах вченого, проте вони не мали системного характеру. Вперше про поняття сталого розвитку почали говорити на засідання Організації Об'єднаних Націй (Стокгольм, 1972 р.), аналізуючи взаємозв'язки питань економічного та соціального розвитку людства з його впливом на оточуюче природне середовище. Це безпрецедентне рішення глав урядів і лідерів 179 країн було обумовлено катастрофічною глобальною екологічною ситуацією і прогнозованою глобальною катастрофою, що може вибухнути вже в ХХІ ст. і привести до загибелі всього живого на планеті. На цій конференції була прийнята Світова програма дій Порядок денний на ХХІ століття. Програма є

програмою дій з впровадження засад сталого розвитку в країнах світу. Документ передбачає, що забезпечення сталого розвитку є, в першу чергу, обов'язком національних урядів згідно з принципом спільної, але диференційованої відповідальності та потребує розробки національних програм і відповідної політики [7]. Доктрина сталого розвитку була розглянута і у доповідях учасників Римського клубу у 1972 р., які визначали актуальність нагальних глобальних проблем людства та виділяли важливість пошуку універсальних механізмів для різних країн та регіонів щодо вирішення глобальних проблем людства шляхом загальносвітової взаємодії [9].

Саме тоді було поставлене питання досягнення стану «глобальної динамічної рівноваги», які кінцевої мети реалізації Концепції сталого розвитку.

Питання стану «глобальної динамічної рівноваги» стали центральними у звіті Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку (1987 р.), конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), Всесвітнього саміту з питань сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 р.) і сьогодні [14, 23].

Вперше термін «сталий розвиток» прозвучав із трибуни ООН у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку у доповіді прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брундланд «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Вперше визначення сталого розвитку означало: розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [13, 626].

На сьогодні існує безліч визначень поняття «сталого розвитку», проте всі вони мають єдині ключові характеристики: системність взаємодії різних факторів розвитку людства, націленість на задоволеність потреб майбутніх поколінь, визначають збалансованість індикаторів розвитку суспільства [10].

Теоретичні визначення поняття «сталий розвиток» представлені нижче.

Сталий розвиток визначається «як розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином,

щоби збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності у майбутньому» [8].

Сталий розвиток за визначення Світового банку – «управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських можливостей» [6].

Б. М. Данилишин визначає сталий розвиток з точки зору «системи відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення» [10].

У своїх роботах С. Дорогунцова, О. Ральчука описали сталий розвиток як «певну траєкторію довготермінового збільшення загального блага людства, яка поділяється на такі складові: соціально-економічну та техногенно-екологічну безпеки» [9].

Ряд авторів стверджують, що сталий розвиток є «економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля» [9].

Отже, із аналізу теоретичної бази визначення поняття сталий розвиток зрозуміло, що більшість авторів, що досліджують глобальні перспективи розвитку людства звертаються до цього питання, надаючи більше конкретики до теоретичного описання поняття. Проте, не існує єдиного чіткого і правильного визначення поняття сталий розвиток, адже воно є комплексним та дуже обширним, що дає змогу науковцям постійно розвивати та удосконалювати теоретичну базу даного визначення.

2.2 Визначення Концепції сталого розвитку

Поява концепції сталого розвитку в науковій літературі була можлива за вдяки дослідженню продуктивної та економічної активності людського суспільства та його природного потенціалу. Основою Концепції стало зміцнення

сталого розвитку, що сформувало поняття Біосфера людських відносин ХХ століття – це біосфера, яка призведе до швидкого припинення негативних глобальних змін і відновлення екологічних ресурсів за будь-яких обставин [11].

Щороку стає зрозумілим, що характер існуючої природоохоронної моделі промисловості – це характер впливу моделі на природу та характер його причин. Тому є перспективи застосування радикального перегляду та пошуку кращої моделі людського розвитку. Ці проблеми розглядали у своїх роботах D.Meadows [15] Г. Дейлі, Джон. Ролс, В Хорайлішін [5] А. Пчелинцев [6].

Метою розробок у даній тематиці є аналіз підходів до розуміння понять, принципів та компонентів сталого розвитку та важливості глобальних, державних та регіональних досліджень. Результати аналізу впливу людства на розвиток навколишнього середовища, що були звітовані у Стокгольмі в 1972 році Організацією Об'єднаних Націй [11].

Таким чином, людству потрібно шукати нову парадигму соціально-економічного та екологічного розвитку, а не лише пошук шляхів економічного збагачення. В результаті, наступний крок у розвитку теорії сталого розвитку, який був зроблений в 1978 році, стосувався природи і природних ресурсів шляхом створення і функціонування Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів, створеного на XIV засіданні Генеральної Асамблеї ООН. У 1987 році підняте Всесвітньою комісією з навколишнього середовища і розвитку питання про необхідність створення нової моделі цивілізації, було розглянуте та, унаслідок чого визначено основні правила сталого розвитку, опубліковані в доповіді «Наше спільне майбутнє» [3]. У доповіді розглядалися різні аспекти сталого розвитку, основні серед яких здоров'я, доходи, рівень освіти тощо.

Розвинення загальної теорії сталого розвитку, спрямоване на забезпечення більш високого рівня життя, а також високого рівня якості різних галузей суспільного та природного розвитку – це не лише довгострокова соціально-економічна система, що складається з низки етапів, це соціально-економічне середовище, що гармонійно функціонує у рамках екологічної

системи. Необхідно зазначити, що відмінності в соціально-економічному розвитку в деяких країнах є значними. Добробут країни та рівень життя населення – це валовий внутрішній продукт на душу населення, що вдесятеро перевищує норму в країнах, що розвиваються, від аналогічних показників у розвинених країнах. Задоволення потреб і прагнень людини є найважливішим завданням розвитку. Однак одного економічного зростання недостатньо [12].

Забезпечення збалансованого розвитку не є технічною проблемою, але рішення вимагає нових технічних засобів і технологій. Йдеться про створення товариства не зіпсувати коло спілкування і знищити його присутність. Розвиток розвитку – це не просто наукова проблема. Перехід до такого розвитку етично і надає істотну зміну вартості. Як і будь-який соціальний ідеал концепція сталого розвитку є орієнтиром для спільноти, яка буде рости в гармонії з природою. Основні принципи прогресивного розвитку: поєднання збереження і соціального розвитку; основні потреби людини; досягнення рівності та соціальної справедливості; соціальне самоврядування та культурне різноманіття; забезпечення цілісності екосистеми. Концепція сталого розвитку передбачає, що принципи системи реалізуються. Принцип цілісності є основою цієї системи. В ідеалі інновації та творчість має поєднуватися з принципом збереження культурної і природної спадщини з метою досягнення балансу суспільства та природи, розвитку, соціальної активності, з урахуванням здатності екосистем до сприйняття цієї взаємодії та адаптації. Дуже важливо керуватися принципами екологічності, створюючи більше продуктів і при цьому використовувати менше ресурсів і здійснювати менший вплив на навколишнє середовище. Цей вплив визначає принцип обмеження споживання. Принципи сталого розвитку, в тому числі нинішнього і майбутніх поколінь, солідарності, справедливості, боротьби з бідністю, гендерної рівності, права корінних народів та інше мають стати завдяки реалізації Концепції сталого розвитку просто як частина відповідальності людини, поряд з універсальними моральними принципами. Важливим є перехід до Концепції сталого розвитку в області боротьби бідністю, нерівноправ'ям та несправедливістю, що є

глобальними проблемами людства. Основна ідея сталого розвитку - вивчення основних екологічних, соціальних, економічних та духовних проблем, а також пошук шляхів їх вирішення у глобалізованому світі. Для цього потрібна відповідна міжнародна та національна політика щодо реалізації Концепції сталого розвитку. Управління сталим розвитком вимагає глибоких структурних змін і нових методів в різних галузях економічного, соціального і політичного життя. На основі філософії ідей сталого розвитку та стратегічного підходу щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку людства може бути досягнута система постійного вдосконалення для швидкого і стабільного розвитку, зміни формату мислення в галузі сталого розвитку та зміни загальносвітової політики розвитку суспільства [12].

2.3 Сутність концепції сталого розвитку

Концепція сталого розвитку широко поширена як одна з найважливіших Концепцій вирішення глобальних проблем в науці і розглядається з багатьох аспектів.

Вона містить принаймні дві важливі ідеї [15]:

– цей розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Розвиток є стабільним (сталим), якщо існує баланс між різними чинниками, що визначають рівень життя;

– Концепція визначає важливість впливу сучасного покоління на життя майбутніх поколінь, щоб залишити достатню кількість соціальних, природних та економічних ресурсів в теперішньому стані.

Ця парадигма полягає у поєднанні економічної динаміки та усунення залежності економічного зростання до забруднення навколишнього середовища через ефективність механізмів реалізації зростання шляхом надання рівних можливостей для кожного члена суспільства.

Досягнення сталого розвитку у широкому сенсі має наступні основні напрямки.

Економічні виміри [15]:

- діяльність людини не повинна бути спрямована на збереження джерел біосфери, вона має впливати на їх раціоналізацію;
- майбутній розвиток має базуватися не на зростаючому матеріальному виробництві, а на покращенні технологій [5, 91].

Демографічний аспект [15]:

- збалансована демографічна політика в різних країнах та регіонах повинна бути невід'ємною частиною сталого розвитку.
- висока продуктивність праці та виробництва в цілому і високі темпи економічного зростання,
- необхідність країн регулювати кількість населення та його вплив на оточуюче середовище, в тому числі шляхом надання більших повноважень на місця через стратегії децентралізації.
- формування планів та стратегій економічного розвитку, які допомагають людям вирішувати глобальні проблеми, а також досягнення соціальних цілей та підвищення якості життя.

Соціальні аспекти [15]:

- населення – сталий розвиток, орієнтований на диференціацію та якість життя між різними країнами, різними групами та верствами.

Екологічні аспекти [15]:

- кожен економічний механізм повинен враховувати соціальний та екологічний вплив на найближчому та довгостроковому періоді.
- раціональне використання справжнього природного потенціалу біосфери.

Культурні аспекти [15]:

- традиційні стереотипи повинні бути замінені новими формами мислення,
- споживацькі підходи потребують перегляду;
- потрібно розуміти єдність національних, регіональних цінностей та глобальних гуманітарних пріоритетів. [5, 93].

Сталий розвиток потребує суспільної діяльності, і він також є важливим чинником досягнення соціальної мети. Інтелектуальна капітал (у широкому значенні цього слова) – це основа людських ресурсів та, з іншого боку, біологічне утворення. Людина – це не лише розумний, але і особливий вид ресурсі, який може не лише піддаватися впливу, але й самостійно впливати на інші ресурси. Отже, в основі механізмів реалізації Концепцій сталого розвитку лежить людина, інтелектуальний капітал та людський потенціал [16].

Тому формування ноосферних об'єктів для сталого розвитку людства на рівні міжнародного співтовариства та взаємодією з природою можливе із застосуванням знань людини відповідно до цінностей національного та особистого багатства населення та навколишнього середовища.

Тому основні цілі сталого розвитку можна визначити наступним чином:

1. Відновлення та підтримка природних екосистем та їхнього самовідновлення при необхідності.
2. Проактивне вирішення проблеми одночасно: економічний, соціальний, екологічний та духовний розвиток.
3. Коригування економічного потенціалу та розвитку екосистем.

Сталий розвиток туризму є частиною національної економіки. Одним із важливих аспектів розвитку туризму є можливості до посилення економіки країни перебування, а також створення нових робочих місць у галузі туризму як фактор боротьби з безробіттям і бідністю. Індустрія туризму має величезний потенціал, який сприяє екологічному та соціальному сталому країн та регіонів.

Внаслідок посилення конкуренції на міжнародному туристичному ринку світові тенденції будуть менш привабливими для подальшого розвитку галузі туризму, особливо в умовах значної конкуренції. Розробка механізмів управління сталим розвитком туризму з урахуванням даних проблем є одним із найперспективніших механізмів реалізації стратегічних цілей сталого розвитку регіонів, країн ат міжнародної спільноти в цілому [17].

Формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках на основі раціонального

використання туристичних ресурсів, історичної та культурної спадщини і етнічного різноманіття – одна із основних задач українського та інших регіональних та національних туристичних ринків.

Тому відповідно до стратегії сталого розвитку туризму пріоритетними є наступні заходи [17]:

- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту;
- розвиток людських ресурсів для туризму;
- формування інтелектуального потенціалу галузі туризму для забезпечення ефективного використання туристичних ресурсів;
- формування інформаційного простору туризму;
- створення унікальної маркетингової системи в туризмі;
- подальше поглиблення міжнародної співпраці для забезпечення сталого розвитку туризму.

Контрольні питання

1. Опишіть суть Концепції сталого розвитку.
2. Дайте визначення поняття «сталий розвиток».
3. У якому документі вперше з'явилася згадування про поняття «сталого розвитку»?
4. Перерахуйте основні цілі сталого розвитку.

ТЕМА 3 ПАРАДИГМА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ

1. Парадигма сталого розвитку.
2. Принципи сталого розвитку.

3.1 Парадигма сталого розвитку

Парадигма сталого розвитку вимагає захисту навколишнього середовища, соціальної справедливості та відсутності расової та етнічної дискримінації. Ці вимоги мають виконуватися як на державному рівні, із формуванням відповідної системи національного законодавства, так і на міжнародному, шляхом формування рекомендацій щодо застосування парадигми сталого розвитку на місцях та пошуку ефективних шляхів забезпечення практичного виконання цих рекомендацій та механізмів впливу на держави, які ними нехтують. Наприклад, в Україні термін «сталий розвиток» часто використовується для визначення стійкого зростання економічних показників країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Іноді здійснюється несистематичні заходи щодо захисту навколишнього середовища та вдосконалення санітарного стандарту людей [18].

Отже, парадигма сталого розвитку полягає у об'єднанні триєдиної концепції (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Триєдина концепція сталого розвитку [18]

Ряд науковців, поряд із елементами економічного, екологічного та соціального розвитку окремо виділяють четвертий елемент сталого розвитку – духовний, який полягає у формуванні у людства мислення етичного до природи та одне одного, формування відповідальної позиції по відношенню до збереження навколишнього середовища та соціальних умов життя для майбутніх поколінь [16].

3.2 Принципи сталого розвитку

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро під час Всесвітньої конференції з навколишнього середовища вперше було визначено основні принципи сталого розвитку для всіх країн ООН. Вони сформульовані у ряді документів, розроблених Організацією Об'єднаних Націй та іншими міжнародними організаціями у структурі ООН. Таким чином, світова спільнота намагалася врахувати глобальні виклики, які загрожують людству [18].

Класичне уявлення про принципи сталого розвитку визначає взаємоузгодженість розвитку навколишнього середовища, економіки, духовної та соціальної сфери для сучасного і для майбутніх поколінь. Так, було сформульовано основні постулати сталого розвитку у звітах організації ЮНЕСКО. Зокрема у доповіді про основні цілі сталого розвитку організації ЮНЕСКО було визначено наступні принципи [19]:

- забезпечення економічного зростання,
- захист навколишнього середовища та сталий розвиток природних екосистем,
- досягнення соціальної справедливості.

Сутність сталого розвитку - це інтеграція економічних, екологічних та соціальних цілей у єдину систему гармонійного розвитку людства.

В сучасному розумінні, Концепція сталого розвитку базується на п'яти основних принципах [20]:

1. Людське життя забезпечує сталий та довготривалий розвиток, не змушуючи майбутні покоління відповідати своїм життям за задоволення потреб людей, що живуть сьогодні.

2. Обмеження на використання природних ресурсів. Обмеження визначаються рівнем розвитку сучасних технологій та громадянського суспільства, а також до самовідновлення біосфери.

3. Необхідно забезпечити основні потреби всіх людей і дати кожному можливість реалізувати свою потребу на комфортне життя. У цьому випадку сталий розвиток у довгостроковій перспективі неможливий. Однією з основних причин екологічних та інших катастроф є звичайна бідність у світі.

4. Важливо визначити умови життя людей, які використовують екстремальні (грошові та матеріальні) екосистеми планети, особливо ті, що пов'язані з використанням енергії.

5. Кількість населення повинна бути адаптована до ефективної здатності глобальної екосистеми, що постійно змінюється.

Контрольні питання

1. Перерахуйте елементи триєдиної концепції сталого розвитку.
2. Охарактеризуйте четвертий елемент концепції сталого розвитку.

Чому ряд науковців виділяють його окремо.

3. Перерахуйте принципи сталого розвитку.

ТЕМА 4 ПОКАЗНИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1. Складники концепції сталого розвитку.
2. Індикатори сталого розвитку.
3. Інтегральний показник сталого розвитку.

4.1 Складники концепції сталого розвитку

Концепція сталого розвитку виникла внаслідок пошуку шляхів вирішення трьох основних груп глобальних проблем: економічного,

соціального та екологічного (проблем навколишнього середовища) складників [22].

Економічна складова. Концепція сталого розвитку у рамках реалізації її економічної складової дозволяє використовувати оптимальну кількість обмежених ресурсів із збереженням біорозмаїття та потенціалу навколишнього середовища - природи, енергетики, видобутку сировини і переробки екологічно чистих продуктів, переробки і скорочення відходів, включаючи економію на створенні високотехнологічних матеріалів [23].

Соціальна складова сталого розвитку спрямована на людей, які прагнуть підтримувати стійкість соціальних та культурних систем. Важливим аспектом такого підходу є справедливий розподіл вигод, культурне різноманіття без наявності домінуючої панівної культури. Для досягнення сталого розвитку сучасне суспільство повинне створити більш ефективну систему прийняття рішень, яка, в свою чергу, спирається на історичний досвід та стимулює плюралізм. Важливо не лише досягти внутрішнього для держави гармонійного розвитку та мирного співіснування її мешканців, незважаючи на віросповідання, національність, мову тощо, але й досягти міждержавної справедливості шляхом гармонізації відношень між людьми та політики між державами. Розвиток людини - це не що інше, як концепція розвитку людства.

Екологічна складова. З екологічної точки зору сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних та фізичних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, пов'язана з глобальною стійкістю всієї біосфери. Крім того, концепція «природних» систем та середовищ існування може бути визначена в широкому розумінні як середовище, створене людьми, наприклад урбанізовані екосистеми – міста. Вичерпування природних ресурсів, забруднення та втрата біологічного різноманіття зменшують здатність екосистеми самостійно відновлюватися [23]. Отже, навіть створені штучно екосистеми мають розвиватися у гармонії із природою.

Одним із найскладніших завдань сталого розвитку є збалансованість всіх трьох елементів. Важливо також удосконалювати механізми їх взаємодії.

Додатково можна виділити четвертий елемент сталого розвитку – його духовну складову. Ця складова має на меті формування нового стратегічно-орієнтованого на забезпечення нормального життєзабезпечення майбутніх поколінь мислення кожної людини, моральне виховання, формування стійких етичних принципів та норм, що зроблять парадигми Концепції сталого розвитку нормальними, повсякденними для сприйняття кожної людини у кожному куточку світу [23].

4.2 Індикатори сталого розвитку

Порядок денний на XXI століття поставив питання про необхідність розробити індикатори сталого розвитку. Вони повинні враховувати якомога більшу сукупність взаємозв'язків між суспільством і навколишнім природним середовищем.

Важливим елементом Концепції сталого розвитку є визначення індикаторів, що характеризують ступінь реалізації Концепції. Сьогодні в цьому напрямку працюють міжнародні організації та академічні кола. На основі визначених вище складових елементів сталого розвитку визначено, що ці показники можуть відображати аспекти екологічного, економічного та соціального напрямів розвитку суспільства [24].

Отже, існує ряд показників в системі «економіка-екологія-суспільство», які надають можливість побудувати механізми забезпечення сталого розвитку суспільства та визначити ефективність реалізації Концепції сталого розвитку відповідно за плановими та фактичними показниками.

Індикатори сталого розвитку (показники сталого розвитку) – це показники, отримані з вихідних даних системи сталого розвитку, які зазвичай не можуть використовуватися для опису змін самої системи, але дають змогу провести зміни економічної, соціальної або екологічної складової. Основна мета введення індикаторів полягає в оцінці ситуації або явищ, прогнозуванні ситуації та удосконаленні можливих шляхів її рішення. На сьогоднішній день

відсутні кількісні критерії, які дозволяють вимірювати стійкість розвитку окремих регіонів, країн та загалом суспільства [24].

Є два підходи до побудови індексів та індикаторів сталого розвитку.

Визначення системи показників можна проводити для оцінки індивідуальних, соціальних, економічних та інших аспектів розвитку.

Формування інтегрованих, сукупних показників може допомогти досягти максимального ефекту з урахуванням синергетики від взаємодії різних показників щодо розвитку країни (або регіону). Основною проблемою формування системи індикаторів оцінки сталого розвитку є визначення вагових коефіцієнтів кожного окремого фактору у системі показників сталого розвитку. Як правило, показники-індикатори укрупнюються у наступні групи [24]:

- соціально–економічний блок;
- екологічний та економічний блок;
- соціальний та екологічний блок. [25]

Формування сукупності індикаторів представниками різних наукових кіл допомогли сформулювати ряд систем індикаторів, які прийнято вважати за базові при проведенні оцінки сталого розвитку тієї чи іншої системи.

Однією із найпоширеніших систем індикаторів сталого розвитку є система OECD (або модель «тиск-стан-реакція»). Міжнародна спільнота прийняла систему показників ОЕСР для аналізу глобальної екосистеми та економічного співробітництва. Індикатори у системі Індикатори у системі поділяються на різні типи [25]:

- Екологічні показники – показники оцінки екологічної ефективності;
- Сегментація інтегрованих екологічних проблем;
- Набір екологічних показників – політика щодо вирішення екологічних проблем та забезпечення стійкості та керованості використання обмежених природних ресурсів.

Система показників пояснює взаємозв'язок між економікою та навколишнім середовищем, пояснює економічні, екологічні та соціально-екологічні відносини [24]

Система індикаторів ОЕСР - це модель «тиск-стан-реакція» (ТСР). Модель ТСР працює таким чином: діяльність факторів моделі є «тиском» на навколишнє середовище шляхом зміни кількості та якості природних ресурсів (кількість та якість природних ресурсів є станом системи). Суспільство несе відповідальність за ці зміни шляхом зміни державної політики, соціальної свідомості та поведінки («реакції на тиск») [25].

Ще однією системою індикаторів, визначених ООН є індикаторна система КСР. КСР є однією із найпоширеніших систем показників, розроблених ООН в галузі сталого розвитку. Індикатори підрозділяються на основні групи [25]:

- показники соціальних аспектів сталого розвитку;
- показники сталого економічного розвитку;
- показники сталого екологічного розвитку (включаючи воду, землю, повітря та інші природні ресурси та відходи);
- інституційні аспекти сталого розвитку (посилення ролі АСУ, програмного забезпечення, процесів планування, дослідження, міжнародно-правові документи, інформація).

Запропоновані показники вимагають конкретних умов функціонування, а в деяких випадках і змін соціальної системи.

Показники поділяються на три категорії [24]:

- показники, що описують діяльність людини, процеси та характеристики впливу сталого розвитку;
- державні показники, що характеризують сучасний стан різних аспектів сталого розвитку;
- індикатори, що є способом реагувати на політичні або інші ситуації.

Доцільно описати систему показників для покращення управління навколишнім середовищем, що розроблена та використовується у Центральній Америці. Програма «Система Світового банку» була розроблена спільно з Програмою Організації Об'єднаних Націй з захисту навколишнього середовища та Міжнародним центром тропічного сільського господарства. Вона базується

на забезпеченні індикаторів для аналізу умов розвитку сільського господарства, що ведеться у районах тропіків та має відповідну специфіку. Система може бути використана на глобальному, регіональному та місцевому рівнях [25].

Система екологічного та економічного обліку (СЕЕОА) була представлена в ООН у 1993 році. Метою еколого-економічної системи бухгалтерського обліку є зосередження на національних екологічних факторах.

ЕСЕО зосереджується на ряді особливостей Екоцентру, визначення яких проводиться за допомогою програмного забезпечення. Еколого-економічні розрахунки – це система допомоги у взаємоузгодженому функціонуванні триєдиної парадигми сталого розвитку: економіка-суспільство-екологія. Разом із капіталом, що виробляється людською робочою силою і природним капіталом, оцінюють екологічні витрати (вплив та якість природних ресурсів) на національне багатство, включаючи екологічні та економічні наслідки. Природний капітал включає відновлювані ресурси (наприклад, ліси) та невідновлювані природні ресурси (грунтові та підземні ресурси) та екологічні послуги. Результатом ефективної взаємодії є не тільки валовий внутрішній продукт, що має зростати, але й очевидна додана вартість та національне багатство [25].

4.3 Інтегральний показник сталого розвитку

Індикатори цілісності сталого розвитку були запропоновані для ряду організаційної підтримки змін, що мають відбуватися у навколишньому середовищі, соціокультурних та економічних системах з метою забезпечення стабільного життя та розвитку майбутніх поколінь. Найбільш уживанішими є індикатори, які комплексно представляють різні аспекти системи сталого розвитку, а саме [26]:

- індекс стійкості,
- реальний індекс зростання,
- стійкий індекс економічного добробуту.

Ці показники є елементами системи еколого-економічних обліків (ЕЕО), яка функціонує як на міжнародному рівні, так і має бути зазначена в національних звітах різних країн та регіонів зі стратегічного сталого розвитку.

Національні звіти з використанням «зелених» показників, як метод забезпечення реалізації Концепції сталого розвитку, вперше в 1992 році був апробований в Нідерландах шляхом визначення кореляції розрахунку валового внутрішнього продукту, валового національного продукту та основних індикаторів сталого розвитку, що враховували додаткові до розрахунку ВВП економічні умови, параметри навколишнього середовища. У країнах Європейського Союзу активно використовується система Еколого-економічного бухгалтерського обліку NAMEA. Ця система була адаптована для всіх країн ЄС [27].

Система об'єднає розрахунки показників за наступними блоками [27]:

- фізичні показники ґрунтуються на інформації про розвиток біологічних систем через аналіз даних науково-дослідницької роботи, на основі екологічної інформації та аналізу природних ресурсів формуються подальші пропозиції щодо формату сталого розвитку;

- економічна інформація поєднується із «зеленими» показниками.

«Зелені» параметри можуть корегуватися, але зачасту фактори навколишнього середовища визначаються традиційними показниками [27]:

- економічні показники використання природних ресурсів;
- економічні показники природоохоронної діяльності;
- економічна оцінка взаємодії людини і природи.

Таким чином, система ЕЕО пропонує наступні можливості [27]:

- впровадження розрахунку природного потенціалу у розрахунки показників національного багатства;

- збереження ресурсів та зменшення екологічної шкоди, спричиненої погіршенням якості параметрів еколого-економічної оцінки;

- визначення показників макроекономічного розвитку з додатковими «зеленими» параметрами;

– організація національної системи обліку екологічної інформації.

Чистий внутрішній продукт, який запропонував розраховувати у своїх роботах В.Тарасов [28], включає показники екологічного, економічного та соціального блоку сталого розвитку, отже розрахунок економічних показників проводиться з урахуванням природного та соціокультурного потенціалу. Проведення розрахунку Чистого внутрішнього продукту можна у відобразити у два етапи [28]:

1) з величини чистого внутрішнього продукту (NDP) вилучаємо вартісну оцінку виснаження природних ресурсів (DPNA)

$$EDP = NDP - DPNA;$$

2) від отриманого показника віднімаємо вартісну оцінку екологічного збитку (DGNA) від забруднення води, атмосфери, розміщення відходів, виснаження ґрунтів тощо

$$EDP = (NDP - DPNA) - DGNA.$$

За попередніми оцінками статистичного відділу ООН величина EDP на 30–40 % менша від ВВП. Слід зазначити, що екологічна складова є невід'ємним атрибутом суспільного добробуту. Отже, доцільно проводити кількісний аналіз економічного розвитку з урахуванням усіх індикаторів сталого розвитку людства.

Контрольні питання

1. Що таке індикатори сталого розвитку?
2. Визначте основні групи індикаторів сталого розвитку.
3. Перерахуйте можливості системи ЕЕО.
4. Як розраховується Чистий внутрішній продукт і яка його різниця у відсотках від ВВП?

ТЕМА 5 ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1. Фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.
2. Сучасні пріоритети сталого розвитку з урахуванням факторів впливу на нього.

5.1 Фактори зовнішнього та внутрішнього середовища

Сталий розвиток передбачає акумулювання показників впливу на суспільство внутрішніх та зовнішніх для соціо-системи факторів.

Систему зовнішніх та внутрішніх факторів можна представити у вигляді схеми (рис. 5.1).

Рисунок 5.1 – Фактори впливу на систему сталого розвитку (зовнішні та внутрішні) [29]

Для структуризації факторів впливу на реалізацію Концепції сталого розвитку доцільно виділити три складові: екологічну, економічну та соціальну.

Екологічні фактори - фактори навколишнього середовища - це живі організми або біосистеми, біосфера, температура, вологість, світло, сила тяжкості, біорозмаїття живих організмів. екологічні фактори можна поділити на абіотичні фактори, неорганічна або нежива природа. І біотичні – все живе, що

відноситься до біорозмаїття. окремо можна виділити людські фактори, викликані діяльністю людини, їх вплив на природу [29].

З точки зору впливу на екосистеми екологічні фактори можна поділити на внутрішні та зовнішні [29]:

– екзогенні фактори впливу на живі організми від навколишнього середовища (ззовні). Серед них: опади, тиск, швидкості, температури і інтенсивності випромінювання і т.д.;

– ендогенна система – система впливу внутрішніх факторів, куди включається кількість живих організмів, біомаса та фактори, що з’являються унаслідок життєдіяльності людини.

Фактори зовнішнього впливу на макроекономічне середовище можна представити у вигляді схеми (рис. 5.2).

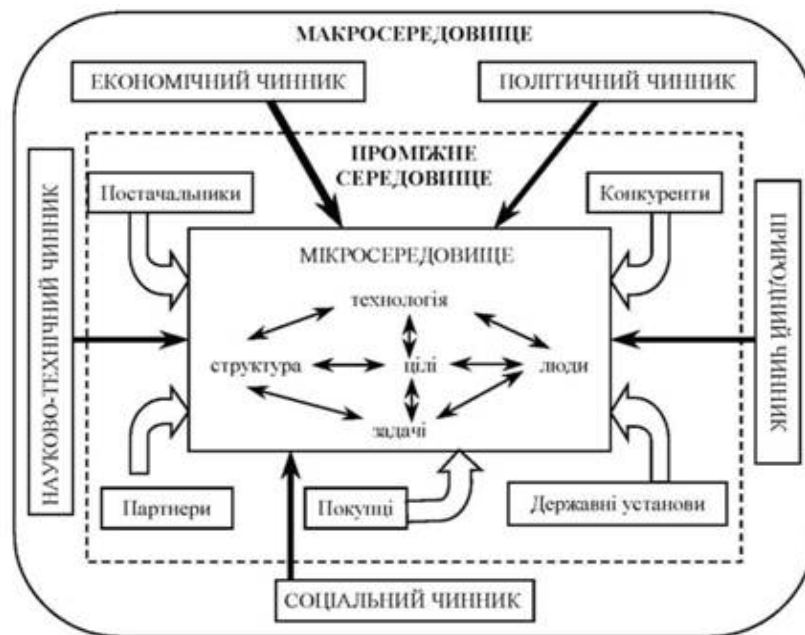

Рисунок 5.2 – Фактори зовнішнього впливу на макроекономічне середовище

Внутрішнє середовище макроекономічної системи можна представити у вигляді наступної схеми (рис. 5.3) [30].

Рисунок 5.3 – Внутрішнє середовище макроекономічної системи

Описуючи соціальну складову сталого розвитку доцільно також окремо виділити фактори зовнішнього та внутрішнього впливу, які можна представити у вигляді площини координат, що поділяється на суб'єктивні та об'єктивні фактори впливу (рис. 5.4) [31].

Рисунок 5.4 – Зовнішні та внутрішні фактори розвитку соціуму [31]

Отже, аналізуючи фактори, що впливають на забезпечення сталого розвитку людства доцільно поділяти їх у рамках трьох складових Концепції сталого розвитку: екологічної, економічної та соціальної, за внутрішнім та зовнішнім для об'єкту аналізу аспектом.

5.2 Сучасні пріоритети сталого розвитку з урахуванням факторів впливу на нього

У рамках реалізації Програми сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) було підготовлено низку доповідей про розвиток людського потенціалу. Розвиток людського потенціалу має на меті досягнення показників економічного зростання у глобальному розумінні, за допомогою яких можна було б подолати бідність та гармонізувати соціальні стосунки шляхом запровадження соціальної справедливості. метою розвитку біосфери є можливість підтримувати нинішній рівень антропогенного навантаження, оскільки це дуже важливо для майбутніх поколінь. Базуючись на цьому, Світовий банк реконструкції та розвитку визначив основні особливості забезпечення економічного зростання у рамках Концепції сталого розвитку, а саме [32]:

- економічне зростання в значній мірі залежить від обсягів сировини, тобто раціональність використання обмежених природних ресурсів та ставить перед підприємствами завдання вторинного використання відходів, що окрім економічного навантаження має екологічну складову;

- обсяги використання природних ресурсів мають бути обмежені показниками екологічної та економічної безпеки та стабільності на Землі;

- час на відновлення біосфери для попередження глобальної безповоротної біологічної катастрофи є обмеженим;

- прискорення економічного зростання має забезпечити перехід до раціонального використання природних ресурсів шляхом застосування інтенсивних методів розвитку [33].

Традиційно у науковій літературі виділяють чотири основні принципи Концепції сталого розвитку [33]:

- концепція сталого розвитку не обмежується лише національними кордонами та окремими регіонами, глобальне розуміння екологічних та соціально-культурних питань є основою сталого розвитку;

– стабільність – це комплексна концепція, тому глобальна криза є віддзеркаленням екологічної, соціальної та економічної складової розвитку цивілізації;

– сталий розвиток вимагає відмови від традиційних поглядів на основні підходи до вирішення нагальних проблем людства, розробку нового напрямку розвитку суспільства;

– стійкість, творчість та унікальність Концепції - це чітка і динамічна концепція, що передбачає необхідність визначення конкретних шляхів подальшого розвитку людства.

З екологічної точки зору, сталий розвиток базується на низці принципів:

– використання відновлюваних природних ресурсів повинно відповідати періоду їх власної регенерації;

– невідновлювані природні ресурси можуть бути використані лише з метою забезпечення покращення або підвищення продуктивності процесу, для якого в подальшому не будуть використовуватися не відновлювальні природні ресурси;

– використання природних ресурсів має бути справедливим для сучасних та майбутніх поколінь;

– викиди забруднюючих речовин не повинні перевищувати екологічний потенціал навколишнього середовища [33].

Контрольні питання

1. Перерахуйте основні принципи Концепції сталого розвитку.
2. Визначте фактори внутрішнього та зовнішнього середовища для екологічної складової сталого розвитку.
3. Розкрийте фактори внутрішнього та зовнішнього середовища для економічної складової сталого розвитку.
4. Охарактеризувати фактори внутрішнього та зовнішнього середовища для соціальної.
5. Які принципи екологічного сталого розвитку людства?

ТЕМА 6 ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ

1. Міжнародні нормативні документи, що регламентують сталий розвиток.
2. Національне законодавство з питань сталого розвитку.
3. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: практичний аспект

6.1 Міжнародні нормативні документи, що регламентують сталий розвиток

«Сталий розвиток» – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби» - Звіт Комісії ООН під керівництвом Гро Харлем Брутланд, 1987 р. [34]

Сталий розвиток означає модель розвитку людини, яка зосереджує увагу на людських потребах, зберігаючи при цьому стійкість природних систем та визначає той факт, що ці потреби є актуальними не тільки для нинішніх або майбутніх поколінь.

Сталий розвиток вимагає чіткого визначення раціонального механізму використання ресурсів. Цей підхід стосується здатності використовувати та відновлювати джерела, які є основою нашої економіки.

Ці та інші ключові постулати сталого розвитку були сформовані у різних міжнародних документах, які приймалися та розглядалися з метою вирішення глобальних проблем людства, шляхом акумулювання міжнародного досвіду. Ключові глобальні події у сфері сталого розвитку були наступні [34]:

1972 р. – Стокгольмська конференція з навколишнього середовища, де представники з 113 країн провели свою першу глобальну екологічну конференцію.

1983 р. – Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та робота Комісії зі світового розвитку (Комісія Х. Г. Брунтленд). Комісія проголосила нову еру економічного розвитку та забезпечення безпечного середовища у рамках Концепції сталого розвитку.

1987 р. – звіт Комісії Брунтленд «Наше спільне майбутнє», який попереджає про необхідність зміни способу життя та діяльності людини, щоб запобігти знищенню навколишнього середовища.

1992 р. – саміт у Ріо-де-Жанейро (Бразилія) та Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку. 179 урядів країн-учасниць брали участь в зустрічі високопосадовців із затвердженням основних документів – принципів сталого розвитку та двох основних планів дій для забезпечення глобального сталого розвитку. Серед прийнятих на засіданні документів наступні [35]:

- Декларація про захист навколишнього середовища та його розвиток, підписана та ратифікована у 27 країнах світу, що визначає права та обов'язки країн щодо забезпечення реалізації Концепції сталого розвитку;

- Порядок денний ХХІ століття – програма сталого розвитку соціальних, економічних та екологічних поглядів;

- Програма сталого розвитку із затвердженням основних принципів захисту навколишнього середовища, економічного розвитку, та контролю за реалізацією механізмів даного захисту;

- Конвенція про зміну клімату - стабілізація процесів викидів газів в атмосферу, визначення рівня викидів на екологічно прийнятному рівні, як наслідок, зниження впливу парникового ефекту;

- Конвенція про біологічне різноманіття, що вимагає збереження біорізноманіття всіх живих істот у всіх країнах.

Конференція також закликала всі країни-учасниці ООН прийняти національні стратегії сталого розвитку.

Конференція була проведена з метою інтеграції на міжнародний та міжурядовий рівень проблем навколишнього середовища та пошуку шляхів

більш ефективного використання механізмів реалізації Концепції сталого розвитку у рамках «Порядку денного XXI століття», комісією з питань сталого розвитку.

У 1994 році в Манчестері відбувся глобальний екологічний форум «Міста та сталий розвиток». Саме тут відбулася перша презентація «Програми сталого розвитку» як основної концепції розвитку найбільших міст світу [35].

У рамках конференції «Навколишнє середовище та здоров'я» у Гельсінкі було розроблено систему планування природоохоронних заходів для забезпечення збереження здоров'я людини та «здорового» навколишнього середовища шляхом координації національних планів дій щодо забезпечення реалізації Концепції сталого розвитку [35].

1996 р. – Всесвітній екологічний форум, присвячений проблемам навколишнього середовища, Стамбул (Туреччина).

1997 р. – підбиття підсумків першої зустріч Ріо–92, яка, на жаль, засвідчила відсутність системності у реалізації Концепції сталого розвитку на глобальному рівні співпраці, про що йшла мова у «Порядку денному XXI століття».

1998 р. – Форум «Люди і Місто XXI століття» Москва (Росія) за підтримки ООН.

1999 р. – глобальний форум «Здорової Планети», Лондон (Великобританія).

2000 р. – Декларації ООН, підписана на Саміті тисячоліття, де 189 країн, в тому числі Україна згуртували зусилля для забезпечення екологічної стійкості та досягнення цілей розвитку тисячоліття.

2002 р. – Всесвітня зустріч на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі, внаслідок якої біла підписана Декларації зі сталого розвитку.

2012 р. – обговорення парадигми «Зеленої економіки» для забезпечення сталого розвитку та подолання бідності «Ріо + 20». Головним підсумком конференції, став документ «Майбутнє, яке ми хочемо», що передбачає

розробку програми дій для забезпечення сталого розвитку в період після 2015 року.

25 вересня 2015 р. – ТОП 17 глобальних цілей сталого розвитку, захід, який зібрав 169 представників різних країн в Нью-Йорку, де було затверджено нові цілі та визначено три компоненти сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний [34].

6.2 Національне законодавство з питань сталого розвитку

12 січня 2015 року в Україні Верховною Радою було схвалено Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [4].

Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі [4].

Реалізація Стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм [4]:

1) у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посяде місце серед перших 30 позицій;

2) кредитний рейтинг України - Рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and poors - становитиме не нижче інвестиційної категорії «BBB»;

3) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу;

4) валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США;

5) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015–2020 років за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів США;

6) максимальне відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 3 відсотки;

7) максимальне відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 60 відсотків (відповідно до Маастрихтських критеріїв конвергенції);

8) енергоємність валового внутрішнього продукту складе 0,2 тонни нафтового еквівалента на 1 000 доларів США валового внутрішнього продукту за даними Міжнародного енергетичного агентства;

9) витрати на національну безпеку і оборону становитимуть не менше 3 відсотків від валового внутрішнього продукту;

10) чисельність професійних військових на 1000 населення збільшиться із 2,8 до 5,6 осіб за розрахунками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру;

11) за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу;

12) за результатами опитування рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 %;

13) за результатами загальнонаціонального опитування рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме 70 %;

14) оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 %;

15) ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого з енергоресурсів складатиме не більше 30 %;

16) середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки;

17) питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 % у зведеному бюджеті держави;

18) частка проникнення широкосмугового Інтернету за даними Світового банку складатиме 25 абонентів на 100 осіб;

19) 75 % випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами;

20) Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав – учасниць такого дослідження;

21) Україна разом із Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника;

22) за результатами загальнонаціонального опитування 90 відсотків громадян України відчуватимуть гордість за свою державу;

23) під час участі у XXXII літніх Олімпійських іграх Україна завоює щонайменше 35 медалей;

24) за глобальним індексом конкурентоспроможності у боротьбі за таланти, який розраховує одна з провідних світових бізнес-шкіл INSEAD), Україна увійде до 30 кращих держав світу;

25) 20 фільмів українського виробництва вийдуть у широкий прокат у 2020 році [4].

Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності [4].

6.3 Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: практичний аспект

16 березня 2017 року було схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року»[5].

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням

непрямого ефекту становить 10 %. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11 %. У 2015 році частка міжнародних туристичних прибуттів збільшилася на 4,4 % і становила 1184 млн. туристів [5].

Сфера туризму та курортів стає однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки [5].

Оскільки зазначена сфера пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави [5].

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг [5].

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері туризму та курортів – це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення туризму одним з основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України [5].

Умовами сталого розвитку сфери туризму та курортів є [5]:

– забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної туристичної політики із застосуванням принципів державно–приватного партнерства, організації наукових досліджень, розвитку людського потенціалу;

– концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку сфери туризму та курортів;

- створення загальнодержавної інформаційної системи у сфері туризму та курортів та її інтеграція до світової інформаційної туристичної мережі;
- удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин у сфері туризму та курортів;
- сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері туризму та курортів;
- удосконалення на постійній основі бізнес–клімату та розвиток добросовісної конкуренції;
- запровадження інституту саморегулюючих організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації);
- розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних стандартів;
- популяризація нашої держави у світі та просування якісних національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі;
- розвиток туристичних територій [5].

Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму та курортів повинні стати пріоритетними напрямками прискорення економічного та соціального зростання країни [5].

Метою реалізації Стратегії є формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [5].

Основними стратегічними цілями розвитку сфери туризму та курортів з урахуванням сучасного стану і тенденцій розвитку України на період до 2026 року є [5]:

- створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке

позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів;

– забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно–рекреаційного потенціалу шляхом розв’язання проблеми рекреаційного природокористування і охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму та курортів з метою розвитку туристичних територій, брендингу територій;

– системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально–технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно–приватного партнерства та соціального замовлення;

– удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів під час провадження ярмаркової, фестивальної та виставкової діяльності;

– забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно–економічної структури діяльності суб’єктів малого та середнього бізнесу у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

– організація системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів.

Основними напрямками реалізації Стратегії є [5]:

– за напрямом «Безпека туристів»

– забезпечення безпеки туристів та захист їх законних прав та інтересів, що сприятиме підвищенню якості наданих туристичних послуг шляхом:

– надання невідкладної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації та/або постраждали під час подорожі;

– створення «гарячої» телефонної лінії для прийому і ведення обліку звернень та скарг туристів, у тому числі іноземних, а також надання необхідної інформації з питань туризму, виклику допомоги;

– проведення моніторингу надзвичайних подій, що трапляються з туристами в регіонах;

– посилення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності перед споживачами туристичних послуг;

за напрямом «Нормативно–правова база сфери туризму та курортів»

– імплементація законодавства ЄС у сфері туризму та курортів, що забезпечить вдосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням досвіду провідних туристичних країн ЄС шляхом:

– розроблення пропозицій щодо внесення змін до Законів України «Про туризм» та «Про курорти»;

– розроблення законопроектів щодо запровадження інституту саморегульованих організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації), заходів з підтримки розвитку туристичної індустрії (щодо створення режиму сприяння для залучення інвестицій у розбудову туристичної індустрії);

– приведення у відповідність з міжнародними вимогами методів статистики у сфері туризму та курортів та впровадження рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією ООН (ЮНВТО) системи сателітного рахунка;

– візової лібералізації та спрощення візових процедур для туристів із країн, що є цільовими ринками для України;

– актуалізації діючих та укладення нових міжвідомчих та міжурядових угод про співпрацю у сфері туризму та курортів;

– розроблення і затвердження порядку створення і ліквідації туристичних представництв України за кордоном;

гармонізація національних стандартів у сфері туризму та курортів з міжнародними стандартами, що сприятиме підвищенню якості національного туристичного продукту шляхом [5]:

- забезпечення діяльності технічних комітетів стандартизації із залученням суб'єктів туристичного ринку, організацій роботодавців та громадських об'єднань у сфері туризму та курортів;

- впровадження міжнародної системи якості послуг за такими напрямками, як туроператорська та турагентська діяльність; готелі та аналогічні засоби розміщення; заклади громадського харчування; гіді–перекладачі та екскурсіводи; туристичні інформаційні центри; курорти, оздоровчі послуги та кемпінги; пляжі, дайвінг; екологічний, сільський, активний туризм; інші пріоритетні види туризму для держави та регіонів; виставкова та конгресна діяльність тощо;

- визначення та забезпечення типізації та спеціалізації курортів;

лібералізація та ефективне регулювання провадження підприємницької діяльності у сфері туризму та курортів шляхом:

- скасування ліцензування туроператорської діяльності і впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності туроператорів та інших суб'єктів туристичного ринку;

- скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення;

- створення сприятливих умов для організації діяльності національних туристичних операторів та підтримка малого бізнесу у сфері туризму та курортів.

За напрямом «Розвиток туристичної інфраструктури»:

- забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури шляхом:

- проведення моніторингу інвестиційних пропозицій щодо розбудови туристичної інфраструктури у регіонах;

- підготовка каталогу інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів для представлення потенційним вітчизняним та іноземним інвесторам;
- участь інвестиційних проектів у сфері туризму та курортів у міжнародних ярмарках інвестиційних проектів;
- визначення можливостей і потреби у формуванні туристичних та туристично–інформаційних центрів;
- забезпечення доступності об’єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
- забезпечення збалансованого використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення шляхом:
  - регулювання інтенсивності туристичних потоків (антропогенних навантажень);
  - створення Державного кадастру природних курортних територій та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів;
  - збору інформації та проведення аналізу стану використання природних туристичних і курортних ресурсів, удосконалення системи показників розрахунку обсягів туристичної та курортної діяльності;
  - проведення державного моніторингу екологічного стану навколишнього природного середовища та природних лікувальних і рекреаційних ресурсів, фізичних факторів на курортах, туристичних територіях, у місцях відпочинку населення;
  - сприяння встановленню стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами шляхом впровадження проектного підходу до створення комплексного туристичного продукту.

За напрямом «Розвиток людських ресурсів» [5]:

удосконалення системи професійної підготовки фахівців сфери туризму та курортів та інших сфер діяльності, пов’язаних із туризмом, що сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки фахівців у сфері туризму та курортів та якості обслуговування споживачів туристичних послуг шляхом:

– комплексного дослідження ринку праці у сфері туризму та курортів з метою визначення потреби у фахівцях відповідного профілю, розроблення відповідних базових компетентностей фахівців та підготовки освітніх програм з професійного навчання у сфері туризму та курортів з урахуванням виявлених потреб;

– гармонізації кваліфікаційних вимог та стандартів вищої освіти у вищих навчальних закладах, які забезпечують підготовку фахівців у сфері туризму та курортів, і стандартів професійної підготовки;

– затвердження кваліфікаційних вимог до фахівців туристичного супроводу;

– залучення населення до популяризації туризму;

забезпечення наукового супроводження та досліджень у сфері туризму та курортів, запровадження прогресивних інноваційних розробок шляхом:

– заохочення молоді до активної діяльності, розроблення інноваційних продуктів і започаткування бізнесу у сфері туризму та курортів за результатами проведення конкурсів на регіональному та галузевому рівні;

за напрямом «Маркетингова політика розвитку туризму та курортів України» [5]

формування позитивного іміджу України як привабливої для туризму країни, що сприятиме збільшенню туристичних потоків до України, шляхом:

– розроблення та реалізації маркетингової стратегії просування національного туристичного продукту;

– маркетингового просування офіційного туристичного бренду України;

– створення та ведення іноземними мовами туристичного Інтернет-порталу «Відвідай Україну» («Visit Ukraine») із представленням у єдиному форматі достовірної та актуальної інформації про туристичні можливості регіонів та міст України;

– розроблення, виготовлення та поширення в Україні та за кордоном друкованої продукції, яка пропагує туристичні можливості нашої держави;

– презентації туристичного потенціалу України на національних та міжнародних виставково–ярмаркових заходах, конференціях, форумах тощо;

– становлення інституту саморегулювальних організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації);

формування та реалізація конкурентоспроможних національного та регіонального туристичних продуктів, що сприятиме зростанню попиту на туристичні послуги, збільшенню надходжень від реалізації туристичних послуг до державного та місцевих бюджетів шляхом:

– створення національної мережі туристичних брендів України (області, райони, міста, територіальні громади, курорти, туристичні території);

– створення інтерактивної бази даних, що містить інформацію про туристичні та рекреаційні ресурси України, придатні для використання у сфері туризму та курортів, у тому числі об’єкти культурної спадщини та природно–заповідного фонду, рекомендовані для відвідування туристами та формування національної мережі туристично–екскурсійних маршрутів;

– забезпечення інформаційного супроводження реалізації державної політики у сфері туризму та курортів.

Реалізація Стратегії дасть змогу [5]:

– підвищити конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних продуктів;

– підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів;

– створити нові робочі місця, розширити можливості населення щодо працевлаштування та самозайнятості;

– створити сучасну туристичну інформаційну інфраструктуру, а також забезпечити поширення інформації про туристичні ресурси України у світовому інформаційному просторі.

Контрольні питання

1. Які основні нормативні документи регламентують сталий розвиток на міжнародному рівні.
2. Яка мета «Стратегії сталого розвитку України до 2020 року»?
3. Назвіть елементи дорожньої карти розвитку туризму до 2026 року.

ТЕМА 7 ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ

7.1 Основні економічні показники, що характеризують сталий розвиток туризму

У таких країнах, як Великобританія, Канада, Сполучені Штати та інші розвинені країни, питання розробки та затвердження індексів сталого розвитку для аналізу економічної складової розглядаються науковими установами. Ця проблема на міжнародному рівні розглядається структурними підрозділами найбільших міжнародних організацій ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, Світовий банк, Комітет моделювання навколишнього середовища (ISEM), Європейська комісія та інші. Акумуляція розробок цих організацій та установ дали можливість визначити основні механізми економічної оцінки сталого розвитку [37]:

1. Екологічно адаптована внутрішня продукція (Environmentally adjusted net domestic product, EDP), використовується при екологічній корекції національних рахунків та вираховується за формулою:

$$EDP = (NDP - DPNA) - DGNA,$$

де NDP – чиста внутрішня продукція,

DPNA – вартісна оцінка виснаження природних ресурсів,

DGNA - вартісна оцінка екологічного збитку (розміщення відходів, забруднення повітря та водойм тощо).

2. Показник «дійсних заощаджень» (genuine (domestic) savings) (GS), який запропонований і розрахований Всесвітнім Банком [38]:

$$GS = (GDS - CFC) + EDE - DPNR - DMGE,$$

де GDS – валові внутрішні заощадження,

CFC - величина знецінення вироблених активів,

EDE - величина витрат на освіту,

DPNR - величина виснаження природних ресурсів,

DMGE - збиток від забруднення навколишнього середовища.

Всі показники беруться у відсотках від ВВП.

Проведені на основі даних методик розрахунки показали величезну розбіжність між традиційними економічними показниками і екологічно скоригованими. На тлі економічного зростання часто спостерігався екологічний занепад.

3. Агрегований індекс «живої планети» (Living Planet Index) – показник, розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети. Отримана оцінка публікується в рамках щорічної доповіді Всесвітнього Фонду Дикої Природи (World Wild Fund) [38].

4. Показник «екологічний слід» (The Ecological Footprint) вираховується міжнародною організацією Global Footprint Network, він виражає міру тиску людини на навколишнє середовище у вигляді площ територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів [38].

5. Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) Human Development Index), який може служити прикладом створення інтегрального показника, що враховує рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Даний індекс був розроблений в 1990 році Програмою розвитку ООН (ПРООН) і включає в себе 3 показника: середня очікувана тривалість життя, рівень освіченості населення та рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення). На додаток до ІРЛП Програмою Розвитку ООН (ПРООН) для аналізу розвитку суспільства з 1997 року використовується індекс убогості населення, який відображає масштаби знедоленості та існуючих поневірянь, а з 2010 року в

Доповіді про розвиток людини додалися три нові показники: ІРЛП скоригований з урахуванням нерівності, індекс гендерної нерівності (ІГН) і Багатомірний індекс бідності (МІБ) [37].

6. «Всесвітній індекс щастя» (Happy Planet Index), який щорічно, починаючи з 2006 року, складає британський дослідницький центр New Economics Foundation. За допомогою даного індексу демонструється відчуття рівня щасливого життя населенням різних країн світу [37].

7. Індекс екологічної стійкості, що був визначений в доповіді, підготовленій групою вчених з Єльського і Колумбійського університетів для Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2001 Environmental Sustainability Index) [38].

8. Індекс фізичної якості життя (ІФКЖ) (Physical Quality-of-Life Index, PQLI) - це спроба виміряти добробут населення країни (якість життя). Він був створений в середині сімдесятих, але зараз рідко використовується [38].

9. Дійсний показник прогресу (Genuine Progress Indicator, GPI) - спроба створення альтернативи ВВП, на відміну від якого даний показник враховує екологічно та соціальні аспекти розвитку. Включає в себе наступні складові: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходу, витрати на оборону, термін «життя» предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток [37].

10. «Зелений ВВП» - розробка Державного управління з охорони навколишнього середовища (ГУООС) та Державного статистичного управління (ДСУ) КНР. Ними була опублікована спільна Доповідь про розрахунок «зеленого ВВП» за 2004 р. [38].

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте Індекс розвитку людського потенціалу.
2. Опишіть Індекс екологічної стійкості.
3. Охарактеризуйте поняття «Зелений ВВП».

ТЕМА 8 ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ

1. Механізм управління сталим розвитком регіону.
2. Організаційна модель управління сталим розвитком.

8.1 Механізм управління сталим розвитком регіону

Міжнародні нормативні документи, які регламентують сталий розвиток, рекомендують затвердити Стратегії сталого розвитку кожної країни та регіону для забезпечення більш ефективної реалізації Концепції сталого розвитку з урахуванням національних особливостей та специфіки регіону, менталітету населення та інших факторів, які різняться відповідно до географічного розміщення території. Для реалізації Стратегії сталого розвитку на регіональному рівні необхідне формування механізмів управління сталим розвитком, ключовим елементом якого має бути організаційний механізм реалізації Стратегії. Отже, схематично механізм управління сталим розвитком на рівні регіону з урахуванням комплексу факторів впливу (зовнішніх та внутрішніх) можна представити наступним чином (рис. 8.1) [39].

Отже, головними пріоритетами розвитку механізмів державного управління в регіонах є забезпечення можливостей для застосування принципів державно-приватного партнерства та розвиток інновацій. Сьогодні регіони мають достатньо можливостей для управління своїми діловими відносинами, а також мають достатній досвід та ресурси для підвищення ефективності регіональних механізмів економічного співробітництва.

Рисунок 8.1 – Механізм управління сталим розвитком регіону [39]

Найважливішим завданням є оптимального використання макроекономічної ситуації та виявлення найбільш ефективних засобів співпраці суб'єктів господарювання для забезпечення процесу взаємодії влади та бізнесу шляхом ефективного управління на регіональному рівні, що сприятиме запровадженню інвестиційно-інноваційної моделі для забезпечення сталого розвитку на рівні економіки регіону.

8.2 Організаційна модель управління сталим розвитком

Збалансований розвиток існуючих економічних та соціальних аспектів необхідний для збереження існуючих екосистем та задоволення життєвих потреб нинішніх та майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідно розробити ефективну модель сталого розвитку універсальну для систем на мікро- та макрорівнях. Економічний, соціальний та екологічний аспекти, що

враховуються при реорганізації існуючих моделей управління, значно впливають на її структуру. Основною метою реорганізації є перетворення ієрархічної моделі організаційної структури в матричну карту. Ця ідея відображає комплексний підхід до розуміння парадигми сталого розвитку, що визначає поєднання та зміцнення процесів, пов'язаних із управлінням стійкістю через відповідні організаційні підрозділи. Усвідомлення точності вибору організаційної та функціональної моделі, яка відображає процес управління змінами на основі концепції сталого розвитку, є не менш важливим ніж сама проекція організаційної структури [35]. Функціональна модель відображає бізнес-процеси та події, а також результати, організаційна модель встановлює ієрархію та взаємозв'язки у ході реалізації Концепції сталого розвитку. Організаційно-функціональна модель визначає функціональні області, основні організаційні структури та організаційні одиниці [40]. Реалізація моделі враховує необхідність: у перерозподілі обов'язків у разі зменшення (збільшення) кількості організаційних одиниць; зміни в організаційній структурі, пов'язані з розвитком підприємства або реалізацією стратегічного плану реорганізації бізнесу; зміни в управлінні бізнесом [40]. Слід зазначити, що організаційна та функціональна модель повинні базуватися на використанні функцій управління та відповідати 4 функціям управління: планування, організація, мотивація та контроль [35]. Доцільно розробити організаційно-функціональну модель сталого розвитку підприємства (організації) з її функціональним компонентом, з подальшим перетворенням компонентів сталого розвитку у вертикальну функціональну організаційну структуру.

Вертикальний функціональний компонент поділу при формуванні організаційної структури для реалізації Концепції сталого розвитку, визначає стабільність виконання кожної функції у вертикальній схемі. Розробка організаційної моделі ґрунтується на організаційній структурі. Економічні і соціальні аспекти сталого розвитку суттєво впливають на формування організаційної моделі [35]. Компоненти економічних функцій, екологічних

компонентів необхідні для опису структури і ієрархії організаційних одиниць [15].

підсумувавши все вищесказане, можна представити організаційно-функціональну модель управління сталим розвитком у вигляді наступної схеми (рис. 8.2).

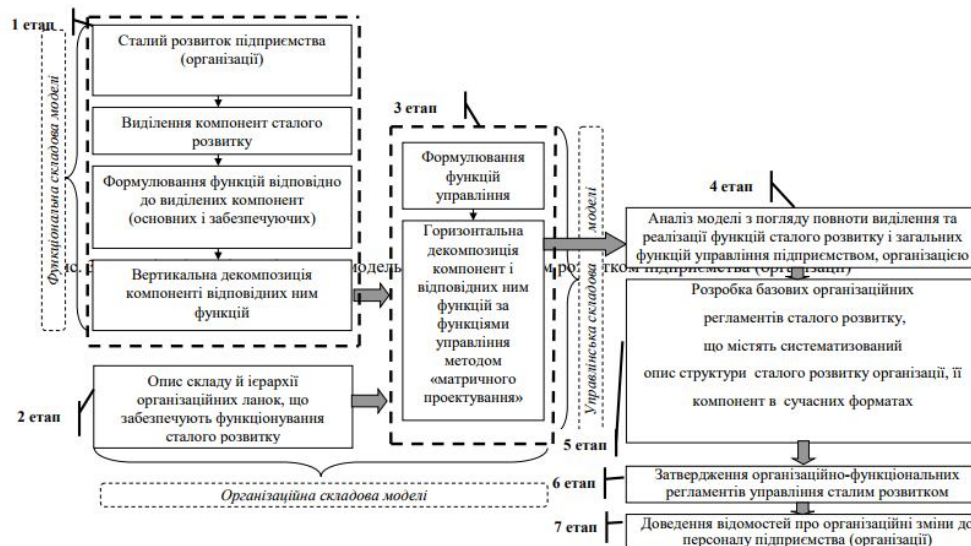

Рисунок 8.2 – Організаційно-функціональна модель управління сталим розвитком (поетапно) [39]

Запропонована організаційно-функціональна модель дозволяє забезпечити довгостроковий баланс між ключовими складовими елементами сталого розвитку (економічною, соціальною, екологічною складовими та показниками їх функціонування) та зв'язком між організаційною структурою та функціями управління. Це може бути пов'язано з розподілом компонентів: функціональним, організаційним та управлінським. Організаційний компонент має організаційний та економічний вплив на об'єкт управління через методологію управління, інформацію, програмне забезпечення, технічну, фінансову та кадрову підтримку. Функціональний компонент базується на економічних зв'язках компанії, науково-технічному розвитку та маркетингових дослідженнях. Управлінська складова базується на організації економічних та

психологічних методах управління. Об'єднавши всі три елементи можна вирішувати існуючі проблеми сталого розвитку бізнесу на основі прийняття відповідних управлінських рішень [39].

Контрольні питання

1. Перерахуйте етапи створення організаційно-функціональної моделі сталого розвитку.
2. Опишіть складові сталого розвитку регіону.

ТЕМА 9 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКУ У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

1. Соціально-психологічні аспекти розвитку туризму.
2. Сталий розвиток як форма суспільного мислення.

9.1 Соціально-психологічні аспекти розвитку туризму

Туризм можна розглядати як важливий чинник підвищення якості життя. В цьому випадку, туристична діяльність, ймовірно, призведе до прямої економічної вигоди, а не тільки буде сприяти соціально-психологічному розвитку, поліпшення здоров'я і благополуччя населення.

Психологи встановили, що міське середовище сприяє формуванню стресів. У зв'язку з цим, туризм здійснює позитивний вплив на здатність людей змінювати обстановку та перетворювати власне середовище існування (урбанізоване) на більш комфортну для людини обстановку з точки зору психологічного її сприйняття [19].

Таким чином, можливість змінити обстановку з основних переваг туризму, який надихає людське тіло і розум шляхом презентації різноманіття країн та регіонів. Проте, лише зміна обстановки не може сприяти комплексному відпочинку. Забезпечення комфортних побутових умов також

повинно супроводжуватися програмами відпочинку та релаксації. До таких, зокрема, можна віднести спа-програми, оздоровлення та роботу аніматорів. Термін «анімація» походить від латини і перекладається як «надихати, заохочувати» [15].

Подібні сервіси, які пропонуються для туристів, є своєрідною проекцією «соціальних відносини», спрямованих на забезпечення стабільного позитивного соціально-психологічного стану туристів, міжкультурної комунікації, звичаїв, обміну знаннями, в тому числі беручи до уваги психологічні інструменти, що є дуже важливим для розвитку суспільства.

9.2 Сталий розвиток як форма суспільного мислення

Важливими ознаками сталого розвитку є Концепція людського розвитку, визначена Організацією Об'єднаних Націй. Це стан ринку праці, матеріального добробуту, екологічного стану території, здоров'я населення та соціального середовища. Розвиток людини характеризується різними показниками, що акумулюються у Індекс людського розвитку, який можна оцінити для кожного регіону чи країни. Індекс людського розвитку розрахований для різних країн світу представлений на рисунку 9.1 [39].

Індекс людського розвитку суттєво впливає на сприйняття у суспільстві Концепції сталого розвитку, її важливості та актуальності для вирішення глобальних світових проблем. Головною метою сталого розвитку є формування у людства стратегічно-орієнтованого мислення, спрямованого на забезпечення нормальної життєдіяльності майбутніх поколінь. Чим нижче Індекс людського розвитку, тим менш значними люди визнають проблеми глобального масштабу у порівнянні зі своїми власними проблемами. Менше приділяють уваги проблемі забезпечення можливості нормальної життєдіяльності майбутніх поколінь [40].

Для України розподіл Індексі людського розвитку за регіонами є наступним (рис. 9.2).

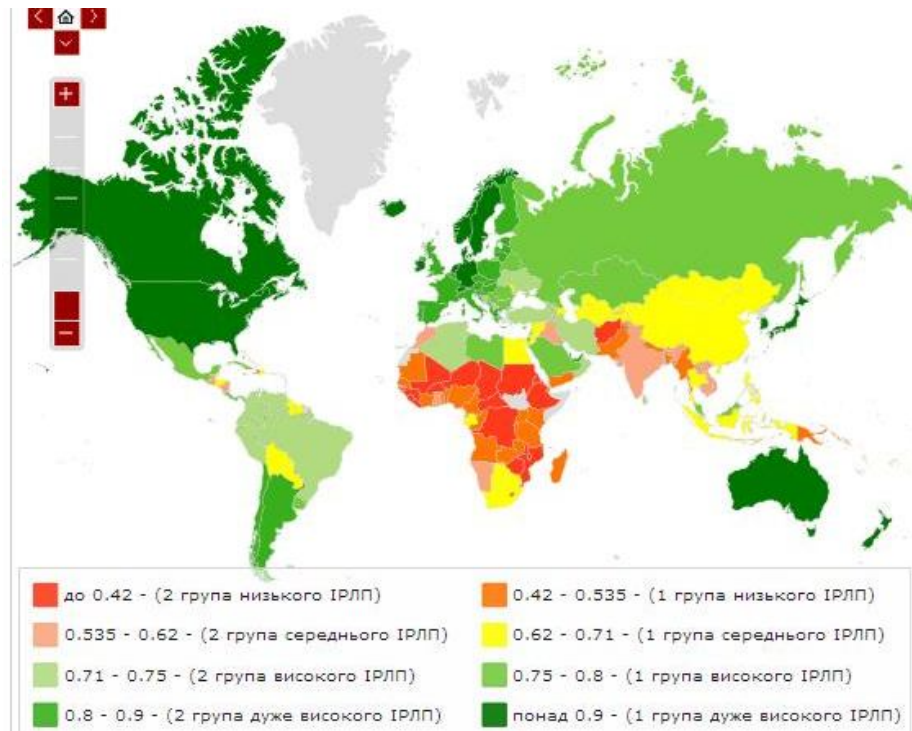

Рисунок 9.1 – Індекс людського розвитку різних країн світу, 2016 р. [39]

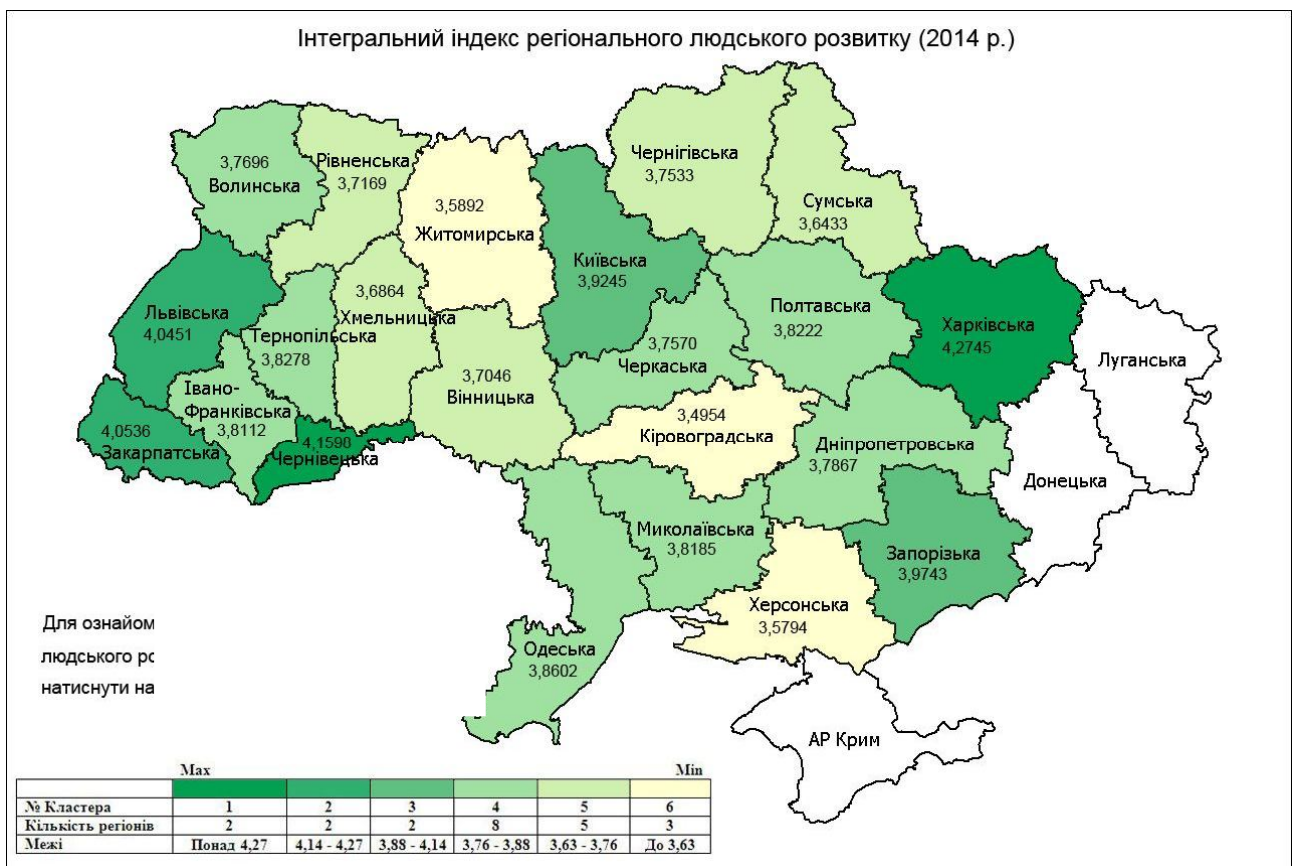

Рисунок 9.2 – Індекс людського розвитку, розрахований для різних регіонів України, 2014 р. [39]

У кінці XX ст. Концепція сталого розвитку стала логічним результатом раціоналізації послідовного розвитку промислової цивілізації через споживання природних ресурсів. Новий етап розвитку людських відносин з природою і суспільством на основі принципів ноосфери, спрямованих на конкретну людину, що має сприяти переходу до нової цивілізації. Ці принципи полягають в наступному: розробка та постійне вдосконалення; людська природа – бути «господарем», не споживачем навколишнього середовища. Економічна діяльність людини не повинна контролюватися її поточними побажаннями, що не співвідносяться з законами природи. Людина, моральні та духовні цінності в економіці повинні вважатися еквівалентними грошовим цінностям [41].

Екологічно стійка економіка, зокрема заборона споживання певних обмежених природних ресурсів, повинна зупинити шлях до руйнування всієї світової економіки. Для того, щоб запобігти руйнуванню природних екосистем є ряд проблем, які необхідно вирішити: гармонізація темпів зростання населення на планеті; впровадження альтернативних джерел енергії; обмеження споживання окремих матеріалів. Сталий розвиток економіки полягає у стабільності екосистем та стійкості майбутнього економічного розвитку [41].

Контрольні питання

1. Наведіть приклади країн із найвищим і найнижчим Індексом людського розвитку.
2. Охарактеризуйте соціально-психологічні аспекти розвитку туризму.

ТЕМА 10 ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

1. Майбутнє сталого розвитку туризму як глобальної концепції розвитку людства.
2. Сталий розвиток туризму в Україні.

10.1 Майбутнє сталого розвитку туризму як глобальної концепції розвитку людства

Сьогодні прогнозувати розвиток туризму в різних країнах дуже складно через функціонування галузі в умовах невизначеностей: політичної, економічної, соціальної тощо. Ситуація вимагає постійного моніторингу, дослідження ринку туризму, визначення географічного вектору його розвитку, що засноване на аналізі споживчого попиту з метою реалізації ефективних стратегічних заходів з метою негайного реагування на потреби ринку. Глобальна економічна і політична криза призвели до зменшення туристичного потенціалу. Зокрема, обсяг збитку для лідерів індустрії туризму в Україні на початку 2014 року складав до 70–80 % (статистичні дані надані Українською асоціацією туризму). На думку експертів, південні країни, що користувалися попитом на бронювання пляжних турів Україна (Крим, Миколаїв, Херсон та інші регіони Одеської області), а також Єгипет, Грузія і Болгарія. Втратили до 50 % від загального капіталу. Україна скоротила потік туристів на початку 2014 року на 30 % [39].

Проте, результати аналізу ринку туризму та динаміки його змін свідчать про швидке відновлення показників розвитку. На розвиток туризму зараз продовжує свій негативний вплив низка факторів [37]:

- емігрантська політика ЄС,
- безробіття,
- повільні темпи економічного зростання різних країн,
- підвищення податків, що лягає на сімейні бюджети,
- зростання цін на енергоносії тощо.

- Стимулювати розвиток туризму мають позитивні фактори, серед яких:
- підвищення інвестиційної привабливості ринку туристських послуг,
  - зростання споживання,
  - глобалізація та відкриття кордонів.

10.2 Сталий розвиток туризму в Україні

Важливою передумовою сталого розвитку є екологія, яка суттєво впливає на стандарти та обмеження, що покладають на виробництво країни, підтримуючі Концепцію сталого розвитку. Вперше в 1975 році ця проблема була порушена швейцарським вченим Дж. Кріппендорф у книзі «Переможець ландшафту». Концепція сталого розвитку в 90-х роках поширилася на усю прогресивну частину людства. Вирішення глобальних проблем, в тому числі у галузі туризму, не оминуло і Україну [9].

Розвиток туризму в Україні формує нові пропозиції щодо більш ефективної взаємодії туризму та природоохоронної діяльності, організації взаємодії у напрямку покращення екології та відновлення туристичних ресурсів, що були вичерпані самими ж туристами у минулих періодах [8].

15 вересня 2017 року в Україні було представлено доповідь «Цілі сталого розвитку в Україні». У доповіді містяться результати визначення 17 глобальних пріоритетів розвитку України відповідно до глобальних цілей сталого розвитку, визначених ООН з урахуванням національних особливостей.

Глобальні цілі в галузі сталого розвитку, прийняті на Саміті ООН та адаптовані до національної специфіки України стали основою формування індикаторів розвитку, які зазначені у «Стратегії сталого розвитку України» [5].

Національна доповідь, підготовлена Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Постійного координатора ООН, і Постійного представника ООН в Україні щодо Концепції сталого розвитку була заслухана на засіданні під головуванням першого заступника прем'єр-міністра України в процесі реалізації проекту Міжвідомчої групи, що займалася його розробкою та

представлена до Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні, яка була презентована Нілом Вокером [19].

Консультації з формування «стратегії сталого розвитку» проходили на національному та місцевому рівнях, адже один із пріоритетів Стратегії визначено реформу децентралізації, яка забезпечить передачі певної частини повноважень центральній владі на місця [17].

Більше 800 провідних експертів різних міжнародних та вітчизняних громадських організацій провели оцінку і розробили прогноз розвитку показників, що характеризують національні цілі. Українські міністерства та відомства, експерти, урядовці, представники організацій ООН, міжнародні організації, бізнес, експерти, неурядові організації та громадянське суспільство проаналізували та обговорили можливі корективи для внесення їх до проекту Стратегії. Проведено місцеві консультації у 10 регіонах та центральних органах виконавчої влади, регіональних органах влади, місцевих органах влади, громадах, міжнародних організаціях, серед представників громадськості [20].

Цілі сталого розвитку сформовані шляхом відділення 17 пріоритетних та формування 169 конкретних завдань. Список цілей сталого розвитку був офіційно затверджений Генеральною Асамблеєю ООН наприкінці вересня 2015 року. Серед основних цілей сталого розвитку, що визначені організацією ООН та нормативними документами України як пріоритетні є наступні [22]:

1. Подолання бідності.
2. Подолання голоду. Продовольча безпека.
3. Забезпечення здорового способу життя.
4. Забезпечення всеохоплюючої освіти.
5. Забезпечення гендерної рівності.
6. Забезпечення захисту водних ресурсів.
7. Забезпечення доступу до сучасних недорогих джерел енергії.
8. Забезпечення всеохоплюючого економічного зростання.
9. Створення стійкої інфраструктури шляхом застосування інновацій.
10. Забезпечення екологічної стійкості та безпеки міст.

11. Скорочення соціальної нерівності.

12. Перехід до раціонального споживання ресурсів та ефективного виробництва.

13. Боротьба зі змінами клімату.

14. Збереження морських ресурсів.

15. Захист та раціональне використання екосистем суші.

16. Забезпечення мирного співіснування та розвитку.

17. Реалізація заходів Глобального партнерства.

Цілі сталого розвитку в Україні становитимуть нову систему взаємоузгоджених управлінських заходів за економічним, соціальним та екологічним (природоохоронним) вимірами, спрямовану на формування суспільних відносин на засадах довіри, солідарності, рівності поколінь, безпечного навколишнього середовища. Основою сталого розвитку є невід’ємні права людини на життя та повноцінний розвиток [20].

Із доповіді П.Порошенка із трибуни ООН на Саміті ООН з Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року, який відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, і під час якого було надано загальне бачення нових орієнтирів розвитку до 2030 року та визначено 17 Цілей сталого розвитку: *«Для досягнення Цілей Сталого Розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні»* [21].

Контрольні питання

1. Назвіть 17 основних цілей сталого розвитку, задекларованих ООН.

2. Які фактори негативно впливають на розвиток тризму?

3. Прокоментуйте вплив глобальної економічної та політичної кризи на розвиток туризму, оперуючи статистичними даними.

4. Який основний нормативний документ, прийнятий країною, регламентує цілі, визначені для побудови національної Концепції сталого розвитку?

ТЕМА 11 ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ТА ПЛАНУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1. Визначення вихідних параметрів оцінки потенціалу сталого розвитку.
2. Оцінка потенціалу економічних, екологічних та соціальних систем щодо реалізації Концепції сталого розвитку.
3. Планування сталого розвитку: глобальний аспект.

11.1 Оцінка потенціалу економічних, екологічних та соціальних систем щодо реалізації Концепції сталого розвитку

Зв'язок між основними елементами національної економічної системи є одним з пріоритетів в плані раціоналізації суспільного життя держави, реалізації принципів і внутрішніх взаємовідносин будь-якої країни у світі та її доступність до зовнішніх взаємозв'язків та адаптація до тиску зовнішніх впливів, що є основою міждержавних відносин у різних сферах соціально-економічного розвитку та забезпечує розвиток глобальної економічної системи.

Поняття потенціал слід розглядати як внутрішню властивість системи, яка може бути пов'язана з будь-якою геопросторовою моделлю та мати різні соціально-економічні функції. Тому, якщо розглядати потенціал з точки зору різних аспектів сталого розвитку, він включатиме внутрішній потенціал цілісної екосистеми «суспільство – природа», антропо-екологічний потенціал, організаційно-економічні основи формування сталого розвитку, економічний потенціал, інтегровані компоненти системи «еколого-економіко-соціальної» складової [18].

Відповідно інформації, зазначеної у попередніх темах, доцільне сформулювати сукупність вихідних компонентів для проведення оцінки потенціалу в межах теорії сталого розвитку та практики стратегічного управління національним господарством. Сукупність компонентів оцінки зведена до таблиці 11.1 [19].

Таблиця 11.1 – Компоненти оцінки потенціалу сталого розвитку

Категорія	Сутність
1	2
Потенціал	Від латинського «potentia», що в перекладі означає міць, сила, можливості. У зв'язку з цим потенціал трактується по-різному. Большая Советская Энциклопедия дає визначення термін потенціал як «...кошти, запаси, джерела, що є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; вирішення якого-небудь завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [11]. «Толковый словарь русского языка» Д. Н. Ушакова, у якому потенціал визначено як фізичне поняття, що характеризує величину потенціальної енергії у визначеній точці простору, а також як сукупність засобів, умов, необхідних для ведення, підтримки чи збереження чого-небудь [11]
Потенціал сталого розвитку	Економічна категорія, що є результатом взаємодії пріоритетних на певному шляху суспільно-економічних відносин людини з природою, не лише явних, а й прихованих, проте здатних відбутися, а також є основою, реальною силою (речовинно-енергетичною) сталого розвитку, що характеризується системою показників, які відображають не лише наявні ресурси, а й їхні резерви, котрі можуть бути використані за певних умов та можливостей [12]

Продовження таблиці 11.1

1	2
Природно-ресурсний потенціал	Сукупність природних ресурсів і природних умов у певних географічних межах, які забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб суспільства [9]
Екологічний потенціал	Сукупність речовинно-енергетичних ресурсів та властивостей екосистем, що забезпечують її максимально можливі структурно-функціональні параметри (енергетичні, організаційні, біогеохімічні, водотрансформаційні, середовищі) та корисні функції (захисні, продукційні, рекреаційні, редуційні, ресурсні, естетичні), котрі може використовувати людина. Біотичний потенціал – це генетично зумовлена здатність організмів, видів, популяцій, структурних чи функціональних блоків екосистеми існувати в певному діапазоні екологічних умов та підтримувати структурно-функціональну організацію екосистеми, у складі якої вони перебувають [13]
Еколого-економічний потенціал глобального рівня	Максимально допустима величина антропогенного навантаження на всю самоорганізовану сукупність природних систем – це та, що не призводить до незворотного руйнування структури цієї сукупності, до значних збоїв у виявленні системних законів і різкого погіршення динамічних характеристик систем. Отже, наразі зберігається робоча надійність природних систем на локальному, регіональному і глобальному рівнях. Індикатором різкого переходу за межі експлуатаційних можливостей виступають різні форми деградації природних систем, виявами яких є складна екологічна ситуація в регіонах [21]

Продовження таблиці 11.1

1	2
Еколого-економічний потенціал регіональний рівень	Антропогенне навантаження на територію, що не зумовлює збільшення зворотного негативного впливу природних систем на господарський розвиток, а також не погіршує стан здоров'я населення [13]
Екологобезпечне виробництво	Виробництво різних видів продукції та послуг, яке передбачає відмову від невідворотних впливів на навколишнє середовище у коротко- та довготерміновому періодах, являє собою систему управління виробництвом, при якому співвідношення екологічних, соціальних та економічних показників є оптимальними [13]
Господарська ємність біосфери	Гранично допустимого антропогенного впливу на біосферу, перевищення якого переводить її в негативний стан і з часом може викликати в ній незворотні деградаційні процеси в межах національної економічної системи [13]
Екологічна ємність території	Максимальна кількість техногенного та антропогенного навантаження на середовище, яке воно може витримати без катастрофічних порушень [21]
Енергоефективність	Здатність держави мобілізувати та використовувати сукупність паливно-енергетичних ресурсів для досягнення пріоритетної мети – економічної стабільності. На методологічній основі показник енергоефективності визначається за результатами відношення обсягу ВВП до витрат ПЕР на його формування, що засвідчує зміну валового прибутку від витраченої на його створення одиниці енергетичного ресурсу [13]

Закінчення таблиці 11.1

1	2
Стійкість екосистем	Здатність екосистеми зберігати свою структуру і функціональні особливості під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів; здатність екосистеми повертатися в початковий стан після зняття зовнішнього впливу, що позбавив її з рівноваги [13]
Стабільність екосистеми	Здатність зберігати свою структуру і функціональні властивості при впливі на неї зовнішніх чинників

11.2 Оцінка потенціалу економічних, екологічних та соціальних систем щодо реалізації Концепції сталого розвитку

Оцінку потенціалу економічних, екологічних та соціальних систем щодо можливостей досягнення ключових цілей сталого розвитку доцільно проводити за рядом методик.

Екологічна оцінка потенціалу сталого розвитку. Потенційний вплив на природне довкілля. Основною критикою підходів до оцінки впливу є те, що методика не враховують покращення технологій виробництва. Використання таких технологій може мати позитивний ефект на довкілля або навпаки. Екологічна вартість та вигоди від використання в основному не включаються в звіти та не є основним предметом уваги [41]. При цьому вважається, що оцінка екологічного впливу визначається авторами як процес ідентифікації, прогнозування, аналізу та пом'якшення біофізичних, соціальних й інших наслідків на етапі прийняття основних управлінських рішень у контексті реалізації інтеграційного вибору держави. Таке формулювання сутності екологічної оцінки вагомості впливу представила Міжнародна асоціація оцінки [42]. Слід зауважити, що дана асоціація передбачає екологічну оцінку впливу тільки на етапі планування проекту та майбутніх досліджень. Екологічна оцінка

від поточної діяльності являє собою моніторинг господарської діяльності щодо впливу його операційних процесів на навколишнє середовище.

Екологічний моніторинг, на думку Дорогунцова С. І., «... це комплексна система спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації про стан навколишнього середовища, яка дає оцінку і прогнозує його зміни, розробляє обґрунтовані рекомендації для прийняття управлінських рішень...» [9]. Більшість країн вимагає оцінки екологічного впливу на етапах проектування проектів та має перелік офіційних вимог на законодавчому рівні. У законодавчих актах перелічені основні принципи для проведення оцінки екологічного впливу. Іншою формою екологічної оцінки впливу є екологічний аудит. Слід визнати, що в Україні процедура, об'єкт та предмет аудиту визначаються Законом України «Про екологічний аудит». Основними законодавчими актами у галузі проведення еколого-економічної оцінки в Україні є закони України «Про навколишнє природне середовище» (1991 р.) та «Про екологічну експертизу» (1995 р.). Загальні вимоги до складання матеріалів щодо оцінки впливу на навколишнє середовище визначені у державних будівельних нормах [39].

Наслідки впливу на людей та їх взаємодію з довкіллям. Метою соціальної оцінки впливу є визначення майбутніх наслідків від продовження або впровадження запропонованих дій, які мають відношення до індивідуумів, організацій та соціальних макросистем. Згідно з цим визначенням, соціальний вплив є похідною від будь-якої людської діяльності, що змінює спосіб існування, праці, комунікації людей, їх здоров'я та потреб. Як зазначає Лейстрітз (Leistriz, 1995), оцінка соціального впливу тісно пов'язана з оцінкою економічного впливу. Основою для аналізу соціального впливу є *ex ante* оцінка наслідків від впровадження політик, програм, ініціатив і дій щодо соціальної, інституційної та індивідуальної поведінки. У нашому випадку, оцінка соціального впливу має відношення в частині оцінки технологічного розвитку сільського господарства, оскільки технологія прямо впливає на соціальний добробут, дохід та поведінку людей. Оцінка соціального впливу досить рідко

використовується в агросфері. Вона базується на оцінках вигод і витрат, які вимірюються у монетарних одиницях. У деяких моделях економічної оцінки індикатори соціального впливу (такі як гендерні впливи) використовуються для призначення бальної оцінки. При цьому, як відомо, соціальний вплив повинен братись до уваги разом з економічним та екологічним. Слід зауважити, що визначення цих впливів поодиночі може бути досить громіздкою роботою і потребувати багато часу та коштів. При аналізі факторів соціального впливу на розвиток НЕС необхідно фокусуватись на окремих найважливіших індикаторах і потенційно- факторних ознаках і, відповідно, провести їхню категоризацію. Структурування впливів допоможе визначити найбільш ефективну методологію аналізу впливу та застосовувати широко-дисциплінарний підхід при проведенні системного аналізу вагомості впливів на формування ПСР [39].

Ідея економічної оцінки впливу, тобто використання вартості, виходить з основ соціально орієнтованої економіки. Добробут людини залежить від кількості та якості не лише споживчих благ, а й потоків товарів і послуг від екосистем, наприклад, здоров'я, можливість відпочинку на відкритому повітрі тощо. Таким чином, економічну вартість зміни екосистеми слід вимірювати посилаючись на вплив на добробут людини. Якщо суспільство хоче використовувати наявні природні ресурси найбільш ефективним чином, воно повинно порівнювати вартість потоків товарів і послуг від природних ресурсів для споживання (вигоди) з вартістю невикористання цих потоків природних ресурсів і послуг (витрати). Таким чином, оскільки вигоди і витрати вимірюються з урахуванням впливу на благополуччя суспільства, поняття економічна вартість та зміна благополуччя/соціальна вартість є тотожними [40].

Інтегральна оцінка. Вплив на процес формування політики, планів та програм, а також їх альтернатив, в основному в рамках політичного сектору. Слід зауважити, що збільшення продуктивності виробництва та посилення ролі місцевих інституцій завжди були важливими цілями в Україні. Науково-дослідні інститути відіграють важливу роль у досягненні даних цілей шляхом удосконалення технологій та бази знань щодо біологічних, соціальних,

економічних і політичних факторів, які управляють продуктивністю складних системи У тому числі робота у площині об'єктивізації оцінки впливу, яка описана вище, фокусується на оцінці впливів від «технологічного» виробітку. Оцінка вагомості інституційного впливу включає в себе оцінку продуктивності за допомогою «нетехнологічної» діяльності, такої як поширення знань через тренінгові програми для працівників сільських господарств, розвиток методологій, консалтингові послуги, організація та управління процесами. Метою запровадження у практику інституційної (стратегічної) оцінки потенціалу сталого розвитку є інтеграція та забезпечення сумісності проектів на місцевому й регіональному рівнях, визначення планів розвитку секторів економіки та регіону, політики дотримання безпеки й охорони навколишнього середовища [39].

11.3 Планування сталого розвитку: глобальний аспект

Впровадження та реалізація Плану здійснення заходів реалізації Концепції сталого розвитку є важливою частиною Стратегії. Перед етапом планування доцільно проводити аналіз показників шляхом оцінки потенціалу систем до реалізації заходів зі сталого розвитку, наприклад шляхом застосування аналізу ситуації через SWOT-аналіз, визначення пріоритетів, створення спільної мети для реалізації поставлених цілей та завдань [39].

План дій щодо реалізації цілей сталого розвитку повинен включати в себе всі функції сталого розвитку для короткострокового, середньострокового і довгострокового періодів.

План дій також має включати визначення відповідальних осіб / відомств / організацій / за здійснення заходів, наявність коштів, необхідних для їх реалізації. Розробка та реалізація такого плану вимагає мобілізації всіх ресурсів місцевих громад та їх підтримки на загальнонаціональному та міжнародному рівнях. Реалізація плану може бути проведена шляхом комбінування ресурсів

(людських, технічних, екологічних, соціальних тощо), а також акумулюванням зусиль різних груп населення.

Крім того, необхідно розробити механізм оцінки процесу впровадження плану, який гарантує, проведення всебічного моніторингу ходу реалізації запланованих показників.

Загалом, можна виділити три категорії заходів щодо формування плану реалізації Концепції сталого розвитку [39]:

- проведення взаємоузгодження та взаємної координації між різними показниками та відповідальними за їх реалізацію.
- використання чинного законодавства як базису для формування економічного, соціального та природоохоронного планів,
- підготовка та реалізація масштабних програм або експериментальних проектів у галузі сталого розвитку.

Контрольні питання

1. Виділіть категорії формування плану реалізації Концепції сталого розвитку.
2. Опишіть інтегральну оцінку потенціалу сталого розвитку.
3. Дайте характеристику економічній оцінці потенціалу сталого розвитку.
4. Виділіть екологічні аспекти оцінки потенціалу сталого розвитку.
5. Дайте визначення поняттю стійкість екосистем.
6. Що таке енергоефективність у сталому розвитку?
7. Дайте визначення поняття «потенціал сталого розвитку».

ТЕМА 12 ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ

1. Організаційний механізм сталого розвитку.
2. Особливості організації сталого розвитку в галузі туризму.

12.1 Організаційний механізм сталого розвитку

Методологічні аспекти організаційного механізму сталого розвитку можна представити у вигляді схеми (рис. 12.1) [21]

Рисунок 12.1 – Методологічні аспекти організаційного механізму сталого розвитку

Організаційний механізм представляє собою систему взаємопов'язаних дій, які обумовлені організаційними аспектами і причинно-наслідковими зв'язками, спрямованих на забезпечення «стратегічних переваг» шляхом здійснення перманентних управлінських дій щодо попередження впливу

негативних явищ і забезпечення сталого розвитку систем, в тому числі через реалізацію заходів у галузі туризму [19].

Алгоритм формування та обґрунтування вибору організаційного механізму реалізації Концепції сталого розвитку можна представити наступними заходами [18]:

1. Збір економічної, екологічної та соціальної інформації про діяльність систем. Цей початковий етап має важливе значення, оскільки від достовірності, об'єктивності й достатності отриманої інформації залежать результати дослідження та їх інтерпретованість.

2. Оцінка економічної сутності отриманої інформації й вибір факторів, що можуть бути використані при розробці моделі й встановленні причинно-наслідкових зв'язків між ними.

3. Обробка отриманої інформації, виявлення аномалій і формування матриці взаємоузгодженості, де відображаються коефіцієнти кореляції між факторами.

4. Вибір факторів для розробки організаційної моделі на основі використання відповідних методів. Зокрема, найбільш поширеними є «метод дерева рішень» і метод «діаграми Ішикави».

5. Визначення показників для оцінки ефективності запропонованого організаційного механізму реалізації Концепції сталого розвитку.

12.2 Особливості організації сталого розвитку в галузі туризму.

Особливості організації сталого розвитку з урахуванням специфіки галузі туризму спираються, перш за все, на специфічні характеристики туризму, що відрізняють його як сферу послуг від інших галузей економіки та особливі характеристики, що вирізняють туризм від інших складових галузей сфери послуг. Серед таких особливостей можна виділити наступні [7].

Найважливішою особливістю туристичного бізнесу є створення та розвиток туристичної індустрії в умовах високого попиту на туристичні

послуги, у тому числі на супутні послуги: послуги з тимчасового розміщення, харчування, транспорт, екскурсії, відпочинок, розваги [9].

Організація туристичної діяльності передбачає, що туристичні продукти або індивідуальні туристські послуги повинні надаватися лише на місці для особистого використання туристом. Тобто, туристичну послугу не можна перенести та відірвати від місця її надання.

Фактор сезонності суттєво впливає на розвиток туристської індустрії та формування туристичних потоків.

Підприємництво у сфері туризму здійснюється під впливом зовнішніх факторів, які є ключовими. Зовнішні впливи можуть бути позитивними та негативними. Позитивні наслідки включають: збільшення доходів, збільшення продажів товарів і послуг, не включених у туристичний продукт; розвиток туристичної інфраструктури; збільшення кількості робочих місць та зменшення безробіття; зростання надходжень до державного бюджету через туристичний податок та обов'язкові платежі. Негативні наслідки туризму включають: забруднення навколишнього середовища, збитки екосистем та погіршення екологічної ситуації в цілому [11].

Туристичний продукт не може бути зібраний та збережений для майбутнього споживання. Тому багато підприємців пропонують знижки або інші стимули для стимулювання продажу туристичних послуг в умовах суттєвої конкуренції.

Контрольні запитання:

1. Опишіть специфічні характеристики сфери туризму, що впливають на організацію реалізації Концепції сталого розвитку.
2. Перерахуйте елементи Алгоритму формування та обґрунтування вибору організаційного механізму реалізації Концепції сталого розвитку.

ТЕМА 13 ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ПРОГРАМИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ

1. Програма управління сталим розвитком: теорія та практика.
2. Приклади програм управління сталим розвитком туризму.

13.1 Програма управління сталим розвитком: теорія та практика

«Стратегія сталого розвитку України» є програмою дій щодо глибокого і всебічного вивчення поточного стану українського суспільства, а також потенційних можливостей для вдосконалення його функціонування на основі проведення аналізу потенціалу економічних, соціальних та екологічних систем.

Що стосується програми управління сталим розвитком, її загальний результат має полягати у досягненні чітких показників у трьох компонентах функціонування громади: соціальної сфери, економіки та навколишнього середовища. Сталий розвиток полягає не тільки в роботі в економічному та соціальному плані, а й у ефективності використання ресурсів шляхом запровадження сучасних наукових поглядів [4, 5].

Економічна основа, яка формує базис програми управління сталим розвитком, не повинна заважати розвитку екологічної складової та не може бути реалізована за рахунок нехтування соціальними чи екологічними цілями програми [39].

Формуванню програми управління сталим розвитком передують ретельний аналіз усіх компонентів системи, щоб визначити найбільш насущні проблеми і намітити шляхи їх подолання.

Розробка може проводитися централізовано, використовуючи методи статистичного аналізу, синтезу, економіко-математичного моделювання, прогнозування тощо. Результатом розробки та впровадження Програми управління сталим розвитком повинно стати повністю інтегрована система, що забезпечує механізми досягнення цілей Концепції сталого розвитку [39].

Програма управління сталим розвитком має визнавати принципи міжнародного співтовариства як «основи сталого розвитку України», адже саме глобальні проблеми та об'єднання зусиль світової громадськості щодо їх вирішення є парадигмою сталого розвитку. Суспільство розглядається як система з трьох конститутивних понять - економічних, соціальних та екологічних. Тому розвиток одного з компонентів не вважається інтегральним, не враховуючи розвиток інших [41].

Розвиток людства не може бути досягнутий через руйнування можливості для задоволення потреб майбутніми поколіннями. Цей постулат вимагає збереження існуючого потенціалу розвитку та поступового зростання.

13.2 Приклади програм управління сталим розвитком туризму

Конкретна програма дій державних органів, що відповідають за стан туризму і його сталий розвиток, намічена у документі Порядок денний на XXI століття для галузі подорожей і туризму.

У «Декларації Мале зі сталого розвитку туризму» (прийнятої на Азіатсько-Тихоокеанській конференції міністрів по туризму та навколишньому середовищу в м Мале (Мальдіви, 16 лютого 1997 г.) був прийнятий ряд напрямків щодо забезпечення сталого розвитку туризму, які можна згрупувати в наступному вигляді [23]:

- 1) охорона навколишнього середовища з боку держав і пропаганда екологічної етики в галузі туризму;
- 2) економічно стале використання ресурсів;
- 3) підтримання місцевої економіки і залучення місцевих громад до управління і організацію туризму;
- 4) контроль і аналіз ступеня впливу на навколишнє середовище.

Незважаючи на те, що ця Декларація охоплювала тільки Азіатсько-Тихоокеанський регіон, розроблені в ній стратегічні напрямки сталого туризму актуальні для будь-якого регіону або країни.

Як зазначається в «Проекті розробки Концепції стратегії сталого розвитку туризму и курортів в Україні», однією зі складових майбутньої Стратегії сталого розвитку туризму в Україні є «організація туристичної мережі в країні ... з метою визнання України туристичною державою і інтеграції її в світовий туристичний простір» [4]. У цьому ж документі вказується, що основними перешкодами для сталого розвитку туризму в країні є відсутність: «комплексної державної політики в сфері туризму; цілісної та комплексної системи управління і контролю за використанням туристсько-рекреаційних ресурсів; сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання»

та ін. Таким чином, очевидний комплексний, системний підхід в методологічному забезпеченні концепції сталого розвитку туризму в Україні, до складу якого такі чотири напрями:

Проте, одним із суттєвих недоліків законодавчої сфери в Україні є недостатня відповідність прийнятих законів і законодавчих актів в різних сферах діяльності і відносин між собою. Зокрема, ніяк «не стикаються» такі фундаментальні закони України, як Закон України «Про туризм» і Закон України «Про курорти». Також, Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» і Закон України «Про екологічну безпеку України». Останні два закони стосуються формування єдиної просторової мережі природних і напівприродних територій (і акваторій) України з метою збереження її біологічного і ландшафтного різноманіття та інтеграції таким чином у Всеєвропейську екологічну мережу таких територій, а також з метою створення сприятливого для людей навколишнього природного середовища. У коло завдань формування національної екомережі входять також: «забезпечення збалансованого та невиснажливого природокористування на значній частині території країни, розвиток ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення» [5, с.63].

Контрольні питання

1. Яких принципів необхідно дотримуватися при розробці Програми управління сталим розвитком туризму?
2. Перерахуйте напрямки сталого розвитку, затверджені у «Декларації Мале зі сталого розвитку туризму»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [Електронний ресурс] : Закон України № 1282-IV від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 13, ст. 180 – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
2. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України № 2465-12 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 34 – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
3. Стратегія сталого розвитку України до 2020 року. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
4. Стратегія розвитку туризму до 2026 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com> – законодавчі й нормативні акти України.
6. Герасименко В.Г. Концепція сталого розвитку туризму: етапи становлення і сучасний зміст / В. Г. Герасименко // зб. наук. праць «Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи». – Випуск 1. – Київ : Тонар, 2007. – С. 17–23.
7. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України : навч. посібник / О. О. Бейдик. – Київ : Альтерпрес. 2009. – 400 с.
8. Дубовіч І.А. Сучасні теоретико-методологічні та правові проблеми реалізації концепції сталого економічного розвитку / І.А. Дубовіч // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матер. другого туру Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 1. – С. 128–130.
9. Зарубежный опыт поддержки малого и среднего предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.giac.ru/content/document_r_00AA3FD1-043D-4A9A-9661-1C72923482F7.html

10. Бочана І. О. Управління конкурентоспроможністю в туризмі: макрота мікрорівень : монографія / за ред. І. О. Бочана, С. В. Васильчак, О. С. Гринькевич, А. В. Івануси, О. М. Вітер. – Львів : ЛІЕТ, ТзОВ "Ліга-Прес", 2012. – 208 с.
11. Войтенко В. Л. На три держави півень тут співав. – Тернопіль: Видавничий дім «Стефанів», 2007. – 188 с
12. Oxford Centre for Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxin.co.uk/busenv/index.php>.
13. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
14. Енджейчик Ірена. Сучасний туристський бізнес. Екостратегія в управлінні фірмою : (пер. з польськ.) / Ірена Енджейчик. – М. : Фінанси і статистика, 2003
15. Машина Н. І. Страхування для туристських підприємств : навч. посібник / Н. І. Машина. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.
16. Нормативно-правові акти України з питань туризму: Збірник законодавчих та нормативних актів / Упоряд. М. І. Камлик. – Київ : Атака, 2014. – 464 с.
17. Дурович А.П. Организация туризма : учеб. пособие / А. П. Дурович, Н. И. Кабушкин, Т. М. Сергеева и др.; под общ. ред. Н. И. Кабушкина и др. – Минск : Новое знание, 2003. – 632 с.
18. Рудяк Ю. Усе про облік та організацію туристичної діяльності / Ю. Рудяк, В. Кузнецов, А. Клименко. – 3-те вид., перераб. і доп. – Харків : Фактор, 2006. – 278 с. – (Серія «Усе про облік та організацію»).
19. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності : підручник/ Т. Г. Сокол; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – Київ : Грамота, 2006. – 264 с.: ил.: Бібліогр, 260 с.
20. UNDP Policy Paper: How to make local development work. Selected practices from Europe and the CIS (Як сприяти результативному місцевому

розвитку. Вибрані приклади практичного досвіду країн Європи та СНД), UNDP, Bratislava, September 2002

21. Бочковська О. ISO, HACCP, чи чесне слово виробника [Електронний ресурс] / О. Бочковська // Біопром. – 2012. – № 9(95). – Режим доступу : <http://www.meatbusiness.ua/article.php?p=797&j=1/>.

22. Яновская Н. Туризм: организация и учет / Н. Яновская, С. Филатов. – 3-е изд. перераб. – Харьков : Фактор, 2002. – 220 с.

23. Guidelines for measuring the regional disparities (Рекомендації з вимірювання регіональної нерівності), National Centre for Regional Development, Sofia, 2002.

24. DFID (2003) Strengthening of Local and Regional Capacity (Зміцнення місцевого та регіонального потенціалу), ITS, Sofia

25. Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Балацького О. Ф. : у 4 т., 26 квітня 2013 р.; за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Т. 1. – С. 187–188.

26. Аралбаева Ф. З. Технология оценки региона как системы, обеспечивающей развитие муниципального образования [Электронный ресурс]. / Ф.З. Аралбаева // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 2 (26)– Режим доступа : <http://www.mecconomy.ru/art.php?nArtId=1911>

27. Боташева Л.С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона / Л.С. Боташева // Аудит и финансовый анализ. – 2009. – № 1. – С. 1–5.

28. Дохолян А.С. Проблемы устойчивого развития экономики региона / А.С. Дохолян // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – № 5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceeducation.ru/99-4975>

29. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України // В. І. Мацола. – Львів : Ін-т регіональних дослідж., 1997. – 169 с.

30. Національна парадигма сталого розвитку України / За ред. проф., академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України

Б. Є. Патона. – Київ : ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

31. Савкун У.С. Інтегральна оцінка сталого розвитку регіону / У.С. Савкун // Бізнес-Інформ, 2012. – №1. – С. 45–50.

32. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України // В.П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.

33. Саймондс Дж. Ландшафт и архитектура // Дж. Саймондс. – М.: Изд-во лит. по стр-ву, 1964. – 294 с.

34. Писаревський І. М. Матеріально-технічна база готелів : підручник / І. М. Писаревський, А. А. Рябев ; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 286 с.

35. Влащенко Н. М. Нормативно-правове забезпечення санаторно-курортної діяльності в Україні / Н. М. Влащенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 4. – С. 147–150.

36. Краєвська А.С. Менеджмент діяльності санаторно-курортного закладу [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/3_kraev.php.

37. Байлик С. І. Організація анімаційних послуг в туризмі : навч. посібник / С. І. Байлик, О. М. Кравець. – Харків : ХНАМГ, 2009. – 197 с.

38. Угоднікова О.І. Перспективи розвитку конкурентоспроможності на ринку туризму шляхом розробки інноваційних туристських продуктів // О. І. Угоднікова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Випуск № 3 – 2015 р. – С. 56–60.

39. Угоднікова О. І. Роль соціальних технологій у розвитку туристської сфери регіону // О. І. Угоднікова, М. Ю. Кутнікова, Д. О. Тіхонова. – Коммунальное хозяйство городов, – Харків : ХНУМГ, 2014. – С. 53–55.

40. Горяна І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів [Текст] / І. В. Горяна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр

Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Т. 14. – № 1. – С. 59–63.

41. Форсайт-технологии [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://2010-2030.ru/files/Forsait_analiticheskii_obzor.doc.

42. Методология разработки Дорожных карт [Электронный ресурс] / World Bank, BCG, 2012 – Режим доступа : http://www.asi.ru/upload_docs/news/pdf.

Навчальне видання

ПИСАРЕВСЬКИЙ Ілля Матвійович

УГОДНІКОВА Олена Ігорівна

УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форми навчання освітньої програми
«магістр» спеціальності 073 – Менеджмент, 242 – Туризм)*

Відповідальний за випуск: *І. М. Писаревський*

За авторською редакцією

Комп'ютерний набір *О. І. Угоднікова*

План 2018, поз. 189Л

Підп. до друку 24.05.2018. Формат 60 × 84/16.

Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 3,5

Тираж 50 пр. Зам. №

Виконавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,

вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК №5328 від 11.04.2017.